

Kronologija zbivanja u ustaškom logoru Jankapuszta

U radu se predstavlja kronološki prikaz zbivanja, života i rada ustaških emigranata u logoru Jankapuszta u Mađarskoj, koji se temelji na suvremenim izvještajima i memoarskim spisima sudionika tih zbivanja.

Jankapuszta u hrvatskoj historiografiji i izvori

Premda je Jankapuszta kao logor emigranata ustaša česta tema radova koji govore o povijesti prijeratne ustaške organizacije, cjelovite i temeljite obrade zbivanja i djelovanja ustaša u tome logoru od njegova začetka 1931. do prestanka djelovanja u jesen 1934. u našoj historiografiji nema. Ukratko su se logora na Jankapuszti dotaknuli i usput time bavili u svojim znanstvenim monografijama o povijesti ustaške organizacije i NDH Bogdan Krizman, Fikreta Jelić-Butić, Mladen Colić, Milan Basta, Jere i Mario Jareb. Koliko je to usputno bilo, najbolje govori činjenica da je od svih spomenutih upravo posljednji, Mario Jareb, problemu ustaškog logora Jankapuszta posvetio najviše pozornosti i na nepunih 9 stranica svoje obimne monografije o povijesti ustaške organizacije u međuratnom razdoblju prikazao djelovanje ustaša u tome logoru.¹

Problemom ustaškog logora u Jankapuszti od hrvatskih povjesničara najviše se i najtemeljitije pozabavio Vladimir Šadek u svojoj knjizi *Ustaše i Janka-puszta* te u znanstvenome radu „Logor Janka-puszta i razvoj ustaške organizacije u Podravini do 1934.“. Šadek se u svojim radovima posvetio prije svega prikazu nastanka, razvoja i razbijanja ustaške organizacije u Podravini, u razdoblju od kraja 1931. do proljeća 1934. U tim je djelima, usprkos naslovu, Jankapuszta ipak sporedan, premda važan dio priče o kratkom postojanju razgranate mreže suradnika ustaške organizacije u Podravini koji su bili u tijesnoj vezi s ustaškom bazom na pustari. Nema sumnje da je upravo Šadekov prikaz Jankapuszta najvažniji i najambiciozniji pokušaj da se djelovanje ustaša u tome logoru rasvijetli, ali on se nipošto ne može smatrati konačnim. Njegov prikaz djelovanja ustaša u logoru Jankapuszta,

¹ JAREB 2006: 247-256. Naravno, Janka Puszta spominje se usputno na još mnogo mjesta u knjizi.

naime, vrvi pogrešnim datacijama, pogotovo za zadnjih 18 mjeseci postojanja ustaškog logora na pustari, baš kao što i prešućuje izuzetno bitne događaje koji su se u tome logoru za obuku ustaša događali.

Takve manjkavosti u Šadeka potječu iz izbora izvora, odnosno arhivskoga gradiva na kojem temelji svoj prikaz. u rekonstrukciji djelovanja Jankapuszte kao ustaškog logora oslonio se prije svega na svjedočenja Ivana Mraza, Marijana Maderića i Dragutina Sikirice koji su iz ustaške organizacije u Mađarskoj pobjegli, odnosno dezertirali krajem 1932. te Stjepana Štefa Petrovića i Andrije Gredičaka koji su to isto učinili u proljeće 1934. Njihova svjedočenja koja se čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu prvorazredni su izvori na koje se možemo osloniti. Problem sa Šadekovim istraživanjem života i djelovanja ustaša u Jankapuszti izbija na vidjelo kada se za rekonstrukciju djelovanja logora u Jankapuszti Šadek nekritički oslanja na elaborat naslova „Materijal o Janka Pusti“ i spis naslovljen „Moj život u Mađarskoj do povratka u NDH“, s dodatkom „Osobe koje sam upoznao 1933. na Janka Pusti“, koje je Srećko Kremzir pod pseudonimom Feliks Kaufman, koji je dobio kao konspirativni *alias* u Jankapuszti, napisao za potrebe OZN-e u Zagrebu nakon Drugog svjetskog rata. Ta su dva spisa nepouzdana, pogotovo za potrebe rekonstrukcije kronologije zbivanja u logoru, i to ne samo zbog toga što je riječ o prirodnome blijeđenju sjećanja na zbivanja koje iznosi svjedok nakon više od desetljeća, već i zbog toga što je taj svjedok namjerno iskrivljavao ta zbivanja i pogotovu svoju ulogu u njima. Kremzir je to učinio jer je nastojao pred pripadnicima OZN-e umanjiti vlastitu ulogu u ustaškom pokretu skrativši duljinu svojega boravka među ustašama, tako da je svoj boravak u logoru sveo na nepunih pet mjeseci (od ožujka do srpnja 1933), premda je iz događaja koje opisuje vidljivo da je ondje bio dulje od godine dana (barem do travnja 1934). Drugi je mogući razlog njegova iskrivljenoga svjedočenja o boravku u Jankapuszti taj što je Srećko Kremzir među ustaše došao kao agent zapovjednika Savskog žandarmerijskog puka pukovnika Jovana Ristića, što je zasigurno nastojao zatajiti ispitivačima OZN-e.

Srećko Kremzir tvrdi da je u logor dospio krajem ožujka 1933, a iz njega da je otišao, ustvari pobjegao u srpnju iste godine. Kako bi uskladio kronologiju zbivanja u logoru Jankapuszta, kojima je bio svjedokom s iskazom, Kremzir je u to vrlo kratko vremensko razdoblje „nagurao“ i one događaje za koje znamo da su se odvijali nakon ljeta 1933. To je pogotovo vidljivo na primjeru jednog od važnijih događaja u povijesti logora za obuku ustaša u Jankapuszti – smjeni zapovjedništva. U rečenome spisu Kremzir tvrdi da je do smjene vodstva među ustašama u Mađarskoj, odnosno Jankapuszti došlo u svibnju 1933, kad su u logor zajedno došli Vjekoslav Servatzy, koji je zamijenio Gustava Perčeca, te Jure Francetić kao njegov pobočnik, što Šadek u svojim radovima prihvaća kao činjenicu. Budući da Kremzir objašnjava kako je razlog Perčecovoj smjeni bio odlazak Jelke Pogorelec, Perčecove ljubavnice i životne družice, u Kraljevinu Jugoslaviju te objavljivanje

članaka pod njezinim imenom, lako nam je zaključiti da se smjena zapovjedništva nije mogla dogoditi u svibnju 1933, kako tvrdi Kremzir, već najranije u listopadu te godine, kako nam, uostalom, potvrđuju i brojni drugi izvori.

Izvori za zbivanja u logoru jesu i članci koji se pripisuju Jelki Pogorelec, priležnici Gustava Perčeca. U nastavcima objavljivali su se u zagrebačkim novinama *Novosti* od 5. do 14. listopada 1933. te su u studenome iste godine bili objavljeni u obliku brošure naslova „Tajne emigrantskih zločinaca“.² Članci koji su se objavljivali pod njezinim imenom dijelom vjerojatno jesu složeni na temelju njezinih usmenih iskaza jugoslavenskom policijskom službeniku i obavještajnom koordinatoru Vladeti Milićeviću ili njezinoj sestri Mariji koja je još od rujna 1932. u Beču djelovala kao doušnica Vladete Milićevića. Ipak, usporedbom činjenica o životu u Jankapuszti, ustroju i suradničkoj mreži vodstva logora iznesenih u člancima, kao i onih koje nalazimo u arhivskom gradivu koje nam je danas dostupno, vidljivo je da se članci koji su se objavljivali pod njezinim imenom znatnim dijelom temelje na svjedočenjima ustaških dezertera Ivana Mraza, Marijana Mađerića i Dragutina Sikirice te na podacima do kojih je uz pomoć svojih doušnika o ustašama u logoru do vremena objavljivanja članaka došla obavještajna služba Kraljevine Jugoslavije. Upravo zbog toga ti su članci, usprkos činjenici da je riječ o djelu obavještajnih službi i da je njihov pravi smisao propagandno djelovanje Kraljevine Jugoslavije protiv ustaške organizacije, relevantan izvor za ustaški logor u Jankapuszti. Dodajmo da nam ti članci, odnosno brošura ne govore ništa o zbivanjima u Jankapuszti nakon ljeta 1933, dakle o događajima tijekom zadnje godine postojanja tog logora za obuku ustaša-emigranata.

O životu ustaša u Jankapuszti piše u svojim autobiografskim člancima koji su se objavljivali u časopisima *Drina* i *Obrana* Vjekoslav Luburić, pod vlastitim imenom ili pseudonimima „General Drinjanin“ i „Ustaša Maks“. U nizu članaka koji su se objavljivali u *Obrani* 1965. Luburić nam je ostavio pregled zbivanja u logoru Jankapuszta, pri čemu redovito znatno preuveličava vlastitu ulogu i značenje, ali i donosi neke vrijedne podatke bez kojih bi bilo iznimno teško rekonstruirati zbivanja u logoru za obuku ustaša u razdoblju u kojem je u njemu boravio (od proljeća 1933. do jeseni 1934). Problem su u tim člancima, pored već spomenutog preuveličavanja, i teškoće u kronološkom određivanju tih zbivanja: osim spomena o tome da je u logor došao 1930. ili 1931, što nije točno, u njegovim člancima nema nikakvih drugih vremenskih odrednica. Po svemu sudeći, pri prepričavanju tih zgoda koje je u Jankapuszti proživio, Luburić se čak ne drži niti kronološkog slijeda. Pažljivom usporedbom drugih izvora, i njegovi nam iskazi ipak pomažu u rasvjetljavanju prošlosti ustaškog logora za obuku u Jankapuszti.

² Puni je naslov brošure „Tajne emigrantskih zločinaca. Ispovijest Jelke Pogorelec o Gustavu Perčecu i drugovima, koji u tuđoj službi rade protiv vlastite domovine. Grozote na Janka Puszti“ i pripisuje se Jelki Pogorelec, premda zasigurno nije bila pisana njezinom rukom.

Izvori koji nam o Jankapuszti najviše govore i na kojima se ovaj pokušaj rekonstrukcije kronologije zbivanja u tome logoru i bazi predratne ustaške organizacije prvenstveno temelji jesu svjedočenja ustaških prebjega u Kraljevinu Jugoslaviju, dojave jugoslavenskih obavještajnih centara dobivene od agenata, doušnika i povjerenika, popisi emigranata za koje se sumnjalo da su se priključili ustaškoj organizaciji koje su se preko komesarijata pogranične policije, žandarmerije i kancelarija načelnika pograničnih kotara slijevale u središnji obavještajni centar Savske banovine zvan Odjeljak upravnog odjeljenja za državnu zaštitu (u pravilu skraćivan kao ODZ) pri Kraljevskoj upravi za Savsku banovinu u Zagrebu. Uz njih su jednako vrijedni izvještaji o djelovanju hrvatske političke emigracije i popisi osoba za koje se sumnjalo da su se priključile ustaškoj organizaciji, a koje su za potrebe nadzora sastavljali policijski i žandarmerijski centri te ih dostavljali Ministarstvu unutarnjih poslova i „obavještajnoj sekciji/direkciji“ Glavnog đeneralštaba Vojske Kraljevine Jugoslavije u Beogradu. Prvi se dio izvora danas nalazi u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, a ostali u Vojnom arhivu Srbije u Beogradu. Njima valja dodati i svjedočenja sudionika tih zbivanja danih u iskazima nakon završetka Drugog svjetskog rata, poput – uz već spomenutoga Srećka Kremzira – sjećanja Mije Bzika, Martina Nemeca, Emila Lahowskog, Ivana Perčevića i Vjekoslava Servatzyja, koji se svi nalaze u fondu Republičkog sekretarijata Službe državne sigurnosti Socijalističke Republike Hrvatske u Hrvatskom državnom arhivu.

Problem s proučavanjem ustaškog logora u Jankapuszti jest taj što nam nije-dan od spomenutih izvora sâm za sebe ne govori mnogo o onome što se ondje događalo, pa čak ni to što je sâm taj logor ustvari postojao od jeseni 1931. do jeseni 1934. Već smo spomenuli jedan od tih izvora, iskaz Srećka Kremzira, te pojasnili ključan problem s kojim se istraživač mora suočiti ako se oslanja na taj izvor. Iskazi prvih ustaških prebjega – Ivana Mraza, Dragutina Sikirice i Marijana Mađerića – s početka 1933, primjerice, vrlo su detaljni i korisni za rekonstrukciju događaja u prvim mjesecima postojanja ustaške baze, odnosno logora, preciznije, do siječnja 1932. ali su za sve ono što se nakon toga ondje događalo bezvrijedni. Mogu se dopuniti siskazima Stjepana Štefa Petrovića i, u mnogo manjoj mjeri, Andrije Gredičaka, koji su iz Jankapuszte prebjegli (Petrović), odnosno bivaju izručeni (Gredičak) u Jugoslaviju u travnju 1934. Problem ostaje period postojanja i djelovanja ustaške baze u Jankapuszti, odnosno u Nagykanizsi nakon ožujka 1934. do prestanka postojanja toga dijela ustaške organizacije u predratnom razdoblju. Tu se, pak, moramo osloniti na izvještaje jugoslavenske obavještajne službe ili na kronološki neodređena i vlastitim veličanjem zamagljena sjećanja Vjekoslava Luburića. No, uz usporedbe i dopunjavanje, svi nam ti izvori skupa ipak mogu dati jednu prilično čvrstu rekonstrukciju zbivanja u Jankapuszti.

U rekonstrukciji kronologije zbivanja oslonio sam se i na historiografske radove hrvatskih, srpskih i mađarskih povjesničara. Dio podataka potječe i iz dokumenata Lige naroda u Ženevi koji su jugoslavenske i mađarske provenijencije.

Nastojao sam unijeti sve informacije do kojih sam u svojem istraživanju naišao po kronološkom redu, čak i one koje su protuslovne s ostalim podacima ili, pak, one koje očito nisu točne. Smatrao sam da bi čak i takvi podaci mogli biti korisni budućim istraživačima ove teme iz novije hrvatske povijesti. Nazive mjesta pisao sam u mađarskom izvorniku, uz hrvatski naziv u zagradama, pa tako i naziv Jankapuszta, premda se u našoj historiografiji uobičajilo ime te pustare pisati kao Janka-Puszta, Janka-Pusta, Janka Puszta ili Janka Pusta. Iznimka su lokaliteti koji su u izvorima pisani fonetski i koje nisam uspio identificirati.

1931.

Nakon razotkrivanja zavjere kojoj je cilj bio atentat na Gustava Perčeca u Beču i hapšenja atentatora 15. ožujka 1931, Perčec odlazi u Mađarsku, u Šopron.

Rujan – listopad 1931.

Premda je Gustav Perčec, bivši austrougarski vojni časnik i politički emigrant, tajnik Hrvatske stranke prava i najbliži suradnik Ante Pavelića, svoju novu bazu u Mađarskoj tražio u okolici Šoprona, na kraju je od posjednika Gyula Szájbélyja zakupio imanje Jankapuszta nedaleko od Nagykanizse (Velika Kaniža), u neposrednoj blizini granice s Kraljevinom Jugoslavijom. Imanje je otkupio pod konspirativnim imenom Emil Horváth (ponekad se piše kao „Horvat“).³

Prema izjavi Ivana Perčevića, danoj u Zagrebu 20. listopada 1945, Jankapuszta postaje baza za ustaše početkom listopada 1931.⁴ Isti podatak nalazimo u izvještaju komesara pogranične policije u Ferdinandovcu, Dušana Babića, datiranog 21. svibnja 1932.⁵ U listopadu 1931. u Jankapusztu je, prema kasnijem vlastitom priznanju, došao Stjepan Petrović (u nastavku teksta njegovo ću ime pisati kao Štef jer se ono u dokumentima u pravilu tako navodi), zajedno s Marijanom Mađerićem, Dragutinom Sikiricom i Ivanom Mrazom. Taj podatak, koji iznosi Petrović na ispitivanju u Upravi policije u Zagrebu nakon povratka u Kraljevinu Jugoslaviju, vjerojatno nije točan, premda ga poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Ligi naroda u Ženevi navodi u svojemu komuniqueu 30. studenoga 1934, kojim prikazuje povezanost Kraljevine Mađarske i ustaške organizacije.⁶ Listopad će se kasnije redovito navo-

³ HAMERLI 2017: 638.

⁴ Hrvatski državni arhiv (dalje: HR-HDA), fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.0.53, Dosje Ivana Perčevića, 3.

⁵ KRIZMAN 1986: 103.

⁶ C. 518. M. 234. 1934-VII, 5.

diti u historiografiji kao približan datum početka djelovanja ustaške organizacije na Jankapuszti. Skupina koju su činili Petrović, Mađerić, Sikirica i Mraz, prema iskazu Ivana Mraza koji je dan nakon njegova povratka 2. siječnja 1933, emigrirala je u Mađarsku 23. kolovoza 1931.⁷ Prešli su kopnenu granicu kod mjesta Gola u Podravini, prijavili se prema uputi stanovitog Dragutina Konrada u žandarmerijsku stanicu u Gyékényesu (Đikeneš, Đikeniš), odatle su dospjeli u Pečuh, zatim u Curgó (Čurguj) te 5. rujna u Budimpeštu, gdje su se sreli s Gustavom Perčecom. Iz zatvora u Budimpešti pušteni su 15. rujna. Na pustaru dolaze iz Nagykanizse 16. rujna u pratnji Gustava Perčeca i njegove ljubavnice Jelke Pogorelec. Mraz tvrdi da su bili prvi emigranti iz Hrvatske koji su ondje smješteni. Uz njih su bili Gustav Perčec „Stric“ i Jelka Pogorelec „Mica“, a njima su se nakon nekoliko dana pridružili Frane (u dokumentima često piše Franjo) Šimunović „Marko“ sa suprugom i dvoje djece, Mijo Seletković „Josip“, Mate Tomas „Toni“ sa suprugom (Nada Herceg) i kćeri te Ignac Domitrović „Nikola“ sa suprugom. Nakon dolaska na pustaru, emigranti nisu radili ništa drugo nego uređivali posjed. Zatim su došli u logor i Josip Žarko „Mato“, Ljubomir Kremzir „Jakob“, Hasan Huskić „Avdija“ (spominje se i njegov drugi alias „Mustafić Avdo“), Mirko Kruhak te nakon njega Antun Crvić „Doktor“. Mirko Kruhak emigrirao je 28. listopada.⁸ Nakon dolaska Crvića u logor, nije nitko došao oko pola godine.

Jesen 1931.

Među emigrantima na pustari javlja se nezadovoljstvo usmjereno protiv Gustava Perčeca. Prema iskazima Mraza, Mađerića i, kasnije, Petrovića, uzrok je bio naporan fizički rad koji je od prebjega zahtijevalo vodstvo logora.

Prosinac 1931.

1. prosinca zavada koja se stvorila na pustari dosegla je svoj vrhunac. U Jankapuszti postoje dvije skupine međusobno posve zavađene: u jednoj su pod vodstvom Perčeca Štef Petrović, Frane Šimunović i Josip Žarko, a na drugoj pod vodstvom Ignaca Domitrovića i Ante Crvića Marijan Mađerić, Ivan Mraz, Mijo Seletković, Hasan Huskić i Mirko Kruhak.

18. prosinca u Jankapuszti je iz Beča došao Ivan Perčević kako bi pomirio zavađene, odnosno kako bi vratio autoritet Gustava Perčeca.

23. prosinca Ignac Domitrović, jedan od začetnika i predvodnika pobune protiv Perčeca, prema nalogu Ivana Perčevića, odlazi u Budimpeštu.

⁷ HR-HDA, fond 145, Odjeljak upravnog Odjeljenja za državnu zaštitu za Savsku banovinu (dalje: ODZ Sb), Povjerljivi spisi 1933, kut. 105, Uprava policije u Zagrebu, Zapisnik od 2. siječnja 1933, Mraz Ivan saslušanje.

⁸ Isto, kut. 124, Spisak emigranata za mesec mart 1933, Zagreb, 27. ožujka 1933.

24. prosinca Seletković, Kruhak i Huskić odlaze u Nagykanizsu, a Tomas i obitelj odlaze u Debrecen.⁹

31. prosinca spominje se među emigrantima u Mađarskoj i Ivan Mihalec (njegovo prezime piše se u dokumentima uglavnom kao Mihaljec).¹⁰

1932.

Siječanj 1932.

Dio pobunjenika protiv Perčeca otišao je u Italiju (Ljubomir Kremzir, Antun Crvić, Mijo Seletković, Mirko Kruhak), a dio u Debrecen.¹¹ U Debrecenu završili su Marijan Mađerić, Ivan Mraz, Dragutin Sikirica, Ignac Domitrović i Mate Tomas.¹² Od njih će se u Jankapusztu kasnije vratiti samo Mate Tomas sa svojom suprugom. U Jankapuszti ostali su, uz Gustava Perčeca i Jelke Pogorelec koji veći dio vremena provode izvan pustare, Josip Žarko, Frane Šimunović s obitelji i Štef Petrović. Ubrzo je Šimunović s obitelji otišao u Italiju, dok Perčec i Jelka Pogorelec odlaze u Budimpeštu.

Ti su podaci u skladu s onima kojima raspolaže preko svojih povjerenika Načelstvo sreza koprivničkog. Navodi se kako su se emigranti dotad smješteni u Jankapuszti razdvojili te da je jedna skupina otišla u Debrecen, dio u Budimpeštu, a dio u Gyékénes. Informacije kojima raspolaže policija i obavještajna služba Kraljevine Jugoslavije iz ovog razdoblja potječu isključivo od povjerenika (službeni naziv za doušnike) izvana i vrlo su neprecizne.¹³ To nepoznavanje zbivanja u logoru Jankapuszta, proturječnost, nepreciznost i netočnost informacija kojima u to vrijeme raspolaže Odjeljenje za državnu zaštitu Savske banovine karakteristika je obavještajnih podataka o ustaškoj organizaciji u Mađarskoj tijekom te godine. Broj emigranata ustaša u Jankapuszti tijekom 1932, prema različitim dojavama, dobar je pokazatelj loše obaviještenosti o zbivanjima u Jankapuszti: broj je 3 za 13. svibnja, 50 za 24. rujna, 30 za 16. rujna, 42 za 17. listopada.¹⁴ Nijedan od tih navoda nije točan i uvelike je ili preuveličan ili premalen, kako će se vidjeti iz

⁹ Isto, kut. 105, Uprava policije u Zagrebu, Zapisnik od 2. siječnja 1933, Mraz Ivan saslušanje.

¹⁰ Isto, fond 145, ODZ Sb, Povjerljivi spisi 1932, kut. 48, Pov. II. 851/32, Provjera podataka iz Mađarske.

¹¹ Isto, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 378, Hapšenje članova terorističke organizacije u Koprivnici, Zapisnik od 5. aprila 1934. sastavljen kod Uprave policije u Zagrebu Petrović Stjepana.

¹² Isto, fond 145, ODZ Sb, Povjerljivi spisi 1933, kut. 105, Zapisnik sastavljen kod sreskog načelnika u Koprivnici 14. prosinca 1932, Saslušanje Mađerić Marijana.

¹³ Isto, fond 1355, Grupa VIII. Emigracija, kut. 2, inv. br. 159, Razlaz emigranata zaposlenih u špirit-fabriki na Janka Pusti, Str. pov. 27/1933, Koprivnica, 24. prosinca 1932.

¹⁴ Isto, kut. 3, inv. br. 167, Sastanak hrv. emigranata na Janka Pusti.

kasnijih, pouzdanih informacija koje se temelje uglavnom na iskazima prebjega iz logora, ali i od ubačenih agenata i povjerenika. Vrhunac pretjerivanja oko broja ustaša jest dojava iz Sreskog načelstva u Preku iz ožujka 1933, prema kojoj se u Italiji nalazi 3000, a u Mađarskoj 7000 „bandita“, odnosno ustaša.¹⁵ Drugi je primjer zbudjujućeg izvještavanja stanja u Mađarskoj dojava komesarijata pogranične policije u Ferdinandovcu u kojoj izvještava Odjeljenje za državnu zaštitu u Zagrebu 8. prosinca 1932. da je Perčec iz Jankapuszte otišao u Nagykanizsu, dok je u logoru ostalo oko 40 emigranata.¹⁶ Svega dva tjedna kasnije Savski žandarmerijski puk izvještava kako u logoru na pustari ima 7 emigranata.¹⁷

Svibanj 1932.

Dragutin Sikirica pobjegao je iz Jankapuszte nazad u Kraljevinu Jugoslaviju, predao se vlastima i u svome iskazu opisao zbivanja u logoru.¹⁸

Ljeto 1932.

Perčević dolazi u Jankapusztu kako bi pomogao Perčecu iznova ustrojiti logor.¹⁹

U Jankapusztu došli su sredinom ljeta Kinstler (Künstler) August (nekad se njegovo ime navodi kao Gustav) „Josip“ i Zvonko Pospišil „Đerđ“, koji je onamo došao iz Italije prema nalogu Ante Pavelića. Premda je nominalno nadređeni svima još uvijek Gustav Perčec, u Jankapuszti glavnu riječ otad ima Zvonko Pospišil. Perčec, kao i dotad, boravi uglavnom u Budimpešti. Gustav Künstler pridružio se nešto kasnije ustašama u Italiji. Nakon toga u logoru su ostala samo trojica emigranata: Pospišil, Petrović i Josip Žarko.

Rujan 1932.

9. rujna sestra Perčecove ljubavnice Jelke Pogorelec Marija, dolazi u Mađarsku iz Beča. Marija Pogorelec tada djeluje u službi jugoslavenske tajne službe i prema nalogu Vladete Miličevića, a u Budimpeštu poslana je kako bi za istu službu zavrbovala sestru Jelku, tajnicu i ljubavnicu Gustava Perčeca.²⁰ Moguće je da od tada Jelka Pogorelec djeluje kao agentica jugoslavenske obavještajne službe,

¹⁵ Isto, fond 180, Okružni inspektorat Osijek, Povjerljivi spisi 1933, kut. 8, Banditska akcija, brojno stanje, podaci i provera, Pov. II. D. Z. br. 7984/33, Preko, 20. ožujka 1933.

¹⁶ Isto, fond 145, ODZ Sb, Povjerljivi spisi 1933, kut. 118, Zaposlenje naših emigranata na Janka Pusti, br. 1515/pov. 1932, Komesarijat pogranične policije Ferdinandovac, 8. prosinca 1932.

¹⁷ Isto, Razilaz emigranata zaposlenih u špirit fabriki na Janka Pusti, Savski žandarmerijski puk, Zagreb, 26. prosinca 1932.

¹⁸ Isto, kut. 139, Sikirica Dragutin iz Hlebina – povratak iz Mađarske 12006/II DZ 1933.

¹⁹ ŠADEK 2012: 50.

²⁰ KRIZMAN 1986: 104.

premda nikakvi tragovi njezinih dojava u izvorima iz toga doba ne postoje. U člancima i brošuri koji su pod njezinim imenom objavljeni u listopadu i studenome 1934. stoji da je njezina suradnja s Vladetom Milićevićem započela u rujnu 1933.

Listopad 1932.

5. listopada Ivan Mraz pobjegao je s jednog imanja u blizini Debrecena, gdje je radio kao sluga na imanju Endre Vitez Huszara. Dana 15. listopada Mraz se predao žandarmeriji u Rumunjskoj, a 3. prosinca predan je pograničnim vlastima u Jugoslaviji.²¹ Uskoro će u Jugoslaviju prebjeći i Marijan Mađerić. Njihovi iskazi bit će prvi pouzdani izvori za zbivanja u logoru u Jankapuszti do kojih su došle obavještajne službe Kraljevine Jugoslavije. Ignac Domitrović i Mato Tomas odlaze prema nalogu iz Debrecena: Domitrović u Budimpeštu, a Tomas u Jankapusztu.

Studen 1932.

U studenome 1932. na sastanku u Rimu Benito Mussolini i novoizabrani premijer Kraljevine Mađarske Gyula Gömbös složili su se da omoguće hrvatskim političkim emigrantima, ustašama Ante Pavelića, vojnu obuku u logorima na području kraljevina Italije i Mađarske.²²

Perčec je naložio Štefu Petroviću da organizira napad paklenim strojevima u Zagrebu. Ovaj je to, koristeći organizaciju koju je na području Đelekovca ustrojio Ivan Mihalec, i izvršio. Dvojica pripadnika organizacije ustaša iz Podravine bacili su bombe u Zagrebu 1. prosinca, bez značajnih posljedica.²³

Prosinac 1932.

U prosincu se ustašama u logoru pridružuju Franjo Rašan „Čvor“, a nekoliko dana nakon njega Stjepan Koprek „Janoš“.²⁴

Prema izjavi Marijana Mađerića, na saslušanju 13. prosinca Jankapuszta je od mađarskih vlasti raspuštena, ali su još i danas ondje namještena trojica emigranata, i to „neki August Kinstler (pravo mu je ime Künstler), Petrović Stjepan i neki treći“, kojem Mađerić nije znao ime.²⁵

²¹ HR-HDA, fond 145, ODZ Sb, Povjerljivi spisi 1933, kut. 105, Uprava policije u Zagrebu, Zapisnik od 2. siječnja 1933, Mraz Ivan saslušanje.

²² HAMERLI 2017: 628.

²³ ŠADEK 2012: 53.

²⁴ HR-HDA, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 378, Hapšenje članova terorističke organizacije u Koprivnici, Zapisnik od 5. aprila 1934. sastavljen kod Uprave policije u Zagrebu Petrović Stjepana.

²⁵ Isto, fond 145, ODZ Sb, Povjerljivi spisi 1933, kut. 105, Zapisnik saslušanja Mađerić Marijana od 13. prosinca 1932. u kancelariji komesarijata željezničke i pogranične policije u Koprivnici.

Glasine o skorom napadu četnika Koste Pećanca u Jankapuszti kolaju krajem prosinca 1932.²⁶ Takva će se glasina pojaviti i kasnije, prema svjedočenju Srećka Kremzira i Vjekoslava Luburića.

1933.

Siječanj 1933.

Početak siječnja Ivan Mraz daje iskaz upravi policije u Zagrebu u kojem detaljno opisuje svoj boravak među ustašama od dolaska u Jankapusztu do svojega bijega s imanja u okolici Debrecena u listopadu 1932. Uz njega je prebjegao i sve o svojem boravku među ustašama policiji ispričao u prosincu 1932. i Marijan Mađerić. Informacije koje su njih dvojica te prebjeg iz iste skupine Dragutin Sikirica iznijeli policiji Kraljevine Jugoslavije jedini su vjerodostojni podaci kojima jugoslavenska obavještajna služba raspolaže o ustašama u Jankapuszti početkom 1933. Podaci kojima su ih ta trojica opskrbila govore detaljno o zbivanjima u Jankapuszti do njihova odlaska u Debrecen, dakle do početka 1932.

11. siječnja Ministarstvo unutrašnjih poslova u Beogradu raspolaže podacima da se ustaše iz Mađarske spremaju za atentate na banove, preciznije, na bana Savske banovine Ivu Perovića.²⁷

Krajem siječnja ili početkom veljače u Jankapusztu došla su šestorica iz Brazila koja su na pustari radila kao radnici. Petrović ih u svojim iskazima naziva njihovim pseudonimima: Gašpar, Filip, Mika, Grga, Kobi i Joza.²⁸ U toj skupini bio je i Ivan Rajić, jedan od atentatora na kralja Aleksandra Karađorđevića.

Veljača 1933.

8. veljače prebjegli su u Mađarsku Martin Nemeč, Mijo Kralj i Mijo Bzik.²⁹ U logor Jankapuszta došli su polovinom veljače.³⁰ Prema izvještaju Predstojništva gradske policije u Koprivnici za potrebe evidencije političkih emigranata uključenih u ustašku organizaciju od 22. veljače, emigrirali su 6. veljače.³¹ Prema tvrdnji

²⁶ Isto, kut. 106, Izvještaj željezničkog i pograničnog policijskog komesarijata Kotoriba, pov. 1345, 23. prosinca 1933.

²⁷ Isto, kut. 118, Pov. br. 49258, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Beograd, 11. siječnja 1933.

²⁸ Isto, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 378, Hapšenje članova terorističke organizacije u Koprivnici, Zapisnik od 5. aprila 1934. sastavljen kod Uprave policije u Zagrebu Petrović Stjepana.

²⁹ Isto, fond 145, ODZ Sb, Pov. spisi 1933, Nemeč Martin i drug. – potraga i podatci, 3856/IIDZ1933.

³⁰ Isto, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, Mijo Bzik – Zapisnik sa saslušanja Mije Bzika u kancelariji OZN-e III. za Hrvatsku, 9. lipnja 1945.

³¹ Isto, fond 145, ODZ Sb, Pov. spisi 1933, Spisak emigranata – prikupljanje podataka 1933, Predstojništvo gradske policije u Koprivnici, spisak, Koprivnica, 22. veljače 1933.

Martina Nemeca na saslušanju 9. srpnja 1945, pobjegli su 7. veljače. Prema istome, logor je u trenutku njihova dolaska bio „neoformljen“, što znači da tada još uvijek nije djelovao kao logor za obuku. U njemu je oko 15 ustaša, odnosno emigranata kojima zapovijeda Zvonko Pospišil.³²

Franjo Mikacenić prebjegao je u Mađarsku 15. veljače i pridružio se ustašama u Jankapuszti.³³

U Jankapuszti sve je puno i više nema mjesta za stanovanje, prema informacijama Ministarstva unutrašnjih poslova u Beogradu. Perčec dolazi na pustaru svaku nedjelju te najavljuje akcije prema Jugoslaviji u travnju. Ministarstvo unutarnjih poslova Kraljevine Jugoslavije sumnjičavo je prema informacijama koje prima od vanjskih povjerenika te predlaže Odjeljenju za državnu zaštitu u Zagrebu slanje agenata među ustaše, koji bi djelovali unutar ustaške organizacije i na čije bi se informacije mogli osloniti.³⁴

20. veljače je Jankapuszta potpuno ispražnjena; svi su emigranti otišli u Zalaegerszeg.³⁵ Ta je informacija u skladu s dojavom koju Varaždinska četa Savskog žandarmerijskog puka 17. veljače šalje u Odjeljak upravnog odjeljenja za državnu zaštitu Savske banovine, u kojoj se kaže kako su emigranti pod zapovjedništvom Perčeca napustili Jankapuszta i „iselili se prema Goli i dalje“.³⁶

Prema dojavi sreskog načelnika Donje Stubice od 24. veljače, Andrija Gredičak „koji se nalazio u emigraciji predan je našim vlastima“.³⁷ Za njega stoji u evidenciji ustaša-emigranata da je u lipnju 1932. godine napao žandare.³⁸ Tom je prilikom ubio žandarskog kaplara.³⁹ Na proljeće će Gredičak prebjeći u Mađarsku i priključiti se ustašama u Jankapuszti.

Proljeće, nepoznato tijekom 1933.

Prema izjavi Štefa Petrovića Upravi policije u Zagrebu, pridružuju se u proljeće ustašama u Jankapuszti Andrija Gredičak „Mijo“ (svakako prije 20. travnja) i

³² Isto, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.67, Nemeč Martin – Zapisnik saslušanja Nemeč Martina u prostorijama UDB-e za NR Hrvatsku u Zagrebu 9. srpnja 1945, 2.

³³ Isto, fond 145, ODZ Sb, Pov. spisi 1933, Spisak emigranata – prikupljanje podataka 1933, Spisak emigranata za mesec april, Uprava policije u Zagrebu, Zagreb, 25. travnja 1933; Isto, kut. 144, Poverljivi dnevnik, službeni organ uprave policije u Ljubljani br. 14672/DZ 1933.

³⁴ Isto, kut. 126, Pov. br. 6626, 18. veljače 1933, Beograd, 18. veljače 1933.

³⁵ Isto, kut. 131, Željeznički i pogranični policijski komesarijat Kotoriba, 9. ožujka 1933.

³⁶ Isto, kut. 126, Naputci žandarmeriji – Savski žandarmerijski puk Str. pov. br. 7, 17. veljače 1933.

³⁷ Isto, kut. 124, Spisak emigranata – prikupljanje podataka 1933, pov. br. 151/1933.

³⁸ Isto, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.10, Spisak lica, koje se u evidenciji Kraljevske banske uprave Savske banovine u Zagrebu vode kao emigranti i kao članovi banditske terorističke organizacije „Ustaše“, 47.

³⁹ Isto, Popis od 20. travnja 1934, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Ljubljana, 30. srpnja 1934.

Vjekoslav Luburić „Maks“ (Štef Petrović ga u izjavama policiji ne spominje pod imenom, već samo navodi njegov alias i fizički opis).

Ožujak 1933.

U Jankapuszti nema emigranata koji su otišli u Szombathely, tvrde 4. ožujka iz Načelstva sreza koprivničkoga. Prema istoj informaciji, tijekom travnja ustaše bi trebale započeti s atentatima i pobunama. Nakon toga slijedio bi upad talijanske i mađarske vojske u Kraljevinu Jugoslaviju.⁴⁰ Isto to tvrde i iz Komesarijata željezničke i pogranične policije u Koprivnici te iz Predstojništva gradske policije u Koprivnici, s tom razlikom da su emigranti, prema njihovim podacima, otišli u Nagykanizsu.⁴¹ I žandarmerijska četa u Varaždinu potvrđuje da u Jankapuszti nema emigranata koji su otišli neki u Gyékénes, neki u Pečuh i druge gradove.⁴² Istim izvještajem potvrđuju se i glasine o skorim ustaškim akcijama u Podravini.

Vodstvo logora u Jankapuszti boji se dolaska ubačenih agenata, zbog čega ne primaju nove ljude, tvrdi se u jednoj dojavi dvojice povjerenika komandiru žandarmerijske stanice u Donjoj Dubravi u Međimurju, datiranoj 8. ožujka.⁴³

Održava se u logoru sastanak na kojem su prisutni Josip Metzger, Gustav Perčec, Zvonko Pospišil, Emil Lahowski i Ivan Perčević.⁴⁴ Dr. Ante Pavelić posjećuje Jankapusztu u sklopu svojega boravka u Mađarskoj, pri čemu je u Budimpešti 17. ožujka sklopio sporazum o suradnji s predstavnicima kosovskih Albanaca.⁴⁵ Dojava Savskom žandarmerijskom puku da je Pavelić održao govor 15. ožujka u „Senkeranu“ (?). Pukovnik Jovan Ristić, zapovjednik Savskog žandarmerijskog puka sa sjedištem u Zagrebu, koji tu dojavu javlja 29. ožujka Odjeljenju za državnu zaštitu, misli da će to biti Perčec, a ne Pavelić.⁴⁶ Da je ondje u to vrijeme bio Ante Pavelić, tvrdi i Štef Petrović u svojem iskazu, premda ne datira precizno taj sastanak.⁴⁷ Poklapa se to s iskazom Srećka Kremzira danom nakon rata, prema

⁴⁰ Isto, fond 145, ODZ Sb, Povjerljivi spisi 1933, kut. 126, Podaci iz Mađarske, Koreniti br. 4924/DZ 1933.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto, kut. 127, Kretanje hrvatskih emigranata u Mađarskoj, br. 5145/IIDZ-1933, Varaždin, 8. ožujka 1933.

⁴³ Isto, kut. 131, Podaci o hrvatskim emigrantima na Janka Pusti, Sresko načelstvo u Prelogu, 8. ožujka 1933.

⁴⁴ Isto, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 378, Hapšenje članova terorističke organizacije u Koprivnici, Zapisnik od 5. aprila 1934. sastavljen kod Uprave policije u Zagrebu Petrović Stjepana.

⁴⁵ KRIZMAN 1986: 117.

⁴⁶ HR-HDA, fond 145, ODZ Sb, Pov. spisi 1933, Podaci iz Mađarske, 9324/IIDZ1933, Zagreb, 29. ožujka 1933.

⁴⁷ Isto, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 378, Hapšenje članova terorističke organizacije u Koprivnici, Zapisnik od 5. aprila 1934. sastavljen kod Uprave policije u Zagrebu Petrović Stjepana.

kojem su tada, u vrijeme nakon njegova bijega u Mađarsku i za vrijeme boravka u Nagykanizsi, ondje bili Pavelić, Perčec i Perčević, koji su ga 27. ožujka primili u vlak u kolodvoru u Nagykanizsi.⁴⁸ Poklapa se i s izjavom Mije Bzika koju je dao OZN-i u Zagrebu početkom lipnja 1945. Prema toj izjavi, Pavelić je tada u svojem govoru bodrio emigrante i tražio od njih strpljenja.⁴⁹

Prema iskazu Emila Lahowskog, danom krajem srpnja 1945, on je „po prilici u mjesecu martu 1933.“ dobio ponudu da se pridruži ustašama.⁵⁰ Pridružio im se, tako tvrdi nakon rata, koncem travnja, što neće biti točno. On se ustašama u Jankapuszti pridružio u ožujku, gdje je nadgledao i organizirao vojničku obuku ustaša, kako to svjedoče Petrović, Kremzir i Bzik.

Podatak Sreskog načelstva u Preku 20. ožujka da u Italiji ima 3000 „bandita/ustaša“, a u Mađarskoj 7000. Odjeveni su u uniformu istu kao vojske Kraljevine Jugoslavije.⁵¹ Provjera je pokazala da su te tvrdnje daleko preuveličane.

Prema iskazu Srečka Kremzira, 27. ožujka dolazi u Jankapusztu. Premda to ne spominje, dolazi u društvu Hermana Temeša, znanog kao „neki Bosanac“ iz izjava Stjepana Štefa Petrovića koji je, prema izvorima koje posjedujemo, jedina osoba pogubljena u Jankapuszti za vrijeme postojanja ustaškog logora za obuku.⁵² Njih su dvojica prebjegla u Mađarsku kod Gole 6. ožujka i poslana kao agenti komandanta Savskog žandarmerijskog puka iz Zagreba pukovnika Jovana Ristića.⁵³ Policijska uprava u Zagrebu datira njihov bijeg 1. ožujka.⁵⁴ Vjerojatno je upravo netko od njih dvojice bio izvor koji je javio pukovniku Ristiću za boravak Ante Pavelića među ustašama iz Jankapuszta, podatak za koji se sa sigurnošću može reći da predstavlja prvu točnu i preciznu informaciju vezanu za zbivanja unutar ustaškog logora u Jankapuszti dobivenu od jugoslavenskih povjerenika i agenata.

⁴⁸ Isto, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, Materijal o Janka Pusti, (Feliks Kaufman) Moj život u Mađarskoj do povratka u NDH.

⁴⁹ Isto, 013.4.3, Mijo Bzik – Zapisnik sa saslušanja Mije Bzika u kancelariji OZN-e III. za Hrvatsku 9. lipnja 1945.

⁵⁰ Isto, 013.4.3, Emil Lahowski, 3.

⁵¹ Isto, fond 180, Okružni inspektorat Osijek, Povjerljivi spisi 1933, kut. 8, Banditska akcija, brojno stanje i podaci, provera, Pov. II. D. Z. br. 7984/33, Sresko načelstvo u Preku, Preko, 20. ožujka 1933. (Isti se dokument može naći u nekoliko različitih fondova u HDA, npr. u fondu 1354, Grupa VII, inv. br. 294)

⁵² Isto, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 378, Hapšenje članova terorističke organizacije u Koprivnici, Zapisnik od 5. aprila 1934. sastavljen kod Uprave policije u Zagrebu Petrović Stjepana.

⁵³ Isto, fond 145, ODZ Sb, Povjerljivi spisi 1933, kut. 132, Emigranti u Mađarskoj – podaci (koreniti br. 7796/II DZ 1933), Savski žandarmerijski puk Pov. II. B. br. 190, 9. ožujka 1933.

⁵⁴ Isto, kut. 124, Pov. spisi 1933, Spisak emigranata – prikupljanje podataka 1933, Spisak emigranata za mesec april, Uprava policije u Zagrebu, Zagreb, 25. travnja 1933.

U Mađarsku su prebjegli i u logoru u Jankapuszti završili Nikola Zboril i Adam Tišler.⁵⁵

Dolazi Stjepan Kopčinović „Siniša“/„Vuk“ koji je od tada stvarno zapovjednik u Jankapuszti, a Pospišil njegov pomoćnik. Kopčinović često putuje u Bugarsku po eksploziv. Kad ga nema, mijenja ga Emil Lahowski „Benedikt“ koji vodi vojne vježbe.⁵⁶ Krajem ožujka ili početkom travnja Mijo Bzik odlazi u Italiju.⁵⁷

U razdoblju od 23. do 25. ožujka u Jankapuszti nalazi se oko 20 emigranata, među njima i Perčec. Broj se emigranata stalno mijenja od 13. ožujka jer neki odlaze, a drugi dolaze.⁵⁸ Prema sjećanjima Srećka Kremzira, u Jankapuszti je krajem ožujka bilo 13 ustaša, među kojima i Gustav Perčec. Njima su se uskoro pridružila sedmorica pripadnika ustaške organizacije iz Brazila, među kojima i Ivan Rajjić, jedan od atentatora na kralja Aleksandra.⁵⁹

Jednog emigranta ubili su jugoslavenski graničari kod Barcsa (hrvatski Barča), prema jednoj dojavi obavještajaca iz Mađarske koju granična policija i žandarmarija Kraljevine Jugoslavije nisu mogli potvrditi.⁶⁰ Vjerojatno je to u vezi s onim što govori Srećko Kremzir *alias* Feliks Kaufman da je krivnjom Martina Nemeca netko od emigranata ubijen kod Barcsa, premda uz krivo datiranje, što je i inače značajka iskaza Srećka Kremzira danog OZN-i nakon rata. Prema njegovu iskazu naslovljenom „Moj život u Mađarskoj do povratka u NDH“, ta se epizoda, u kojoj Vjekoslav Servatzy i Zvonko Pospišil „Đerđ“ krive Martina Nemeca za pogibiju jednog od ustaša ili suradnika ustaša kod Barcsa, čije ime Kremziru nije bilo poznato, dogodila u vrijeme kad su se emigranti pod novim vodstvom (Servatzy) sklonili iz Jankapuszte u Nagykanizsu. Prema Kremzirovu datiranju, to se dogodilo u lipnju 1933.⁶¹ Nekoliko je razloga da se ta datacija odbaci: Nemec je otišao iz Jankapuszte krajem rujna 1933. te nije mogao biti u logoru u vrijeme kad je u njemu bio Vjekoslav Servatzy kao zapovjednik. Promjena vodstva u logoru, odnosno postavljanje

⁵⁵ Isto, Spisak emigranata za mesec mart 1933, Uprava policije u Zagrebu, Zagreb, 27. ožujka 1933.

⁵⁶ Isto, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 378, Hapšenje članova terorističke organizacije u Koprivnici, Zapisnik od 5. aprila 1934. sastavljen kod Uprave policije u Zagrebu Petrović Stjepana.

⁵⁷ Isto, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, Mijo Bzik – Zapisnik sa saslušanja Mije Bzika u kancelariji OZN-e III. za Hrvatsku, 9. lipnja 1945.

⁵⁸ Isto, fond 145, ODZ Sb, Povjerljivi spisi 1933, kut. 135, Podaci s Janka Puste, Načelstvo sreza koprivničkog, Koprivnica, 30. ožujka 1933.

⁵⁹ Isto, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, Materijal o Janka Pusti, (Feliks Kaufman) Moj život u Mađarskoj do povratka u NDH.

⁶⁰ Isto, fond 145, ODZ Sb, Povjerljivi spisi 1933, kut. 135, Podaci s Janka Puste, Načelstvo sreza koprivničkog, Koprivnica, 30. ožujka 1933.

⁶¹ Isto, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, Materijal o Janka Pusti, (Feliks Kaufman) Moj život u Mađarskoj do povratka u NDH, 19.

Vjekoslava Servatzyja za zapovjednika umjesto Gustava Perčeca dogodilo se, prema raspoloživim podacima, ujesen 1933. ili najkasnije zimi 1933/1934.

Travanj 1933.

Jure Francetić prebjegao je preko Sušaka u Rijeku (Kraljevinu Italiju) 13. travnja i, prema izvještaju povjerenika koji je blizak Mati Devčiću, tvrdi se da je Francetić s još dvojicom emigranata otpravljen u Jankapuszta.⁶² Informacija da je tada otišao u Mađarsku nije točna.

Na Uskrs (16. travnja), prema brošuri „Tajne emigrantskih zločinaca. Ispovijest Jelke Pogorelec“, u Jankapuszti bile su 24 ustaše.⁶³

Emil Lahowski ispitivačima OZN-e u Zagrebu krajem srpnja 1945. tvrdi da je u logor Jankapuszta došao krajem travnja, što, prema drugim svjedočenjima, nije točno.⁶⁴

Obavijest iz Predstojništva gradske policije Osijeka, koja spominje patrolu četnika na granici s Mađarskom u Baranji, potvrđuje tvrdnje koje u svojim sjećanjima o životu u Jankapuszti spominje Vjekoslav Luburić, prema kojima su ustaše očekivale napad četnika Koste Pećanca koji su u to vrijeme patrolirali granicom.⁶⁵

Svibanj 1933.

Podatak datiran 13. svibnja iz osječke policijske uprave koji kazuje da je Srećko Kremzir otišao iz Nagykanizse, ne zna se kuda.⁶⁶

Prema izjavi Srećka Kremzira, sredinom svibnja dolazi do smjene zapovjedništva u Jankapuszti. Uz nadgledanje Ivana Perčevića, Vjekoslav Servatzy smjenjuje dotadašnjeg zapovjednika logora, Gustava Perčeca. Zajedno sa Servatzyjem u logor dolaze i Jure Francetić i Zvonko Pospišil kao njegovi pobočnici.⁶⁷ Datiranje u iskazu Kremzira posve je neutemeljeno i, po svemu sudeći, namjerno, iskrivljeno. Između ostalog, malo je vjerojatno da bi Francetić bio izabran za pobočnika zapovjednika logora niti mjesec dana nakon njegove prisege (prisegnuo je 24. travnja 1933. u logoru u Borgo Val di Taro) i tek mjesec dana nakon njegova bijega iz Kraljevine Jugoslavije (14. travnja 1933).⁶⁸

⁶² Isto, fond 145, ODZ Sb, Pov. spisi 1933, Spisak emigranata – prikupljanje podataka 1933, Spisak emigranata za mesec april, Uprava policije u Zagrebu, Zagreb, 25. travnja 1933.

⁶³ POGORELEC 1933: 24.

⁶⁴ HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, Emil Lahowski, 3.

⁶⁵ Isto, fond 145, ODZ Sb, Pov. spisi 1933, kut. 132, Emigranti u Mađarskoj Pov. br. 649-1933, Predstojništvo gradske policije Osijek, 18. travnja 1933.

⁶⁶ Isto, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.10, Spisak lica, koja su u evidenciji kraljevske banske uprave Savske banovine u Zagrebu vode kao emigranti i kao članovi banditske terorističke organizacije „Ustaša“, Zagreb, 14. travnja 1934.

⁶⁷ Isto, 013.2, (Feliks Kaufman/Srećko Kremzir) Materijali s „Janka Puste“.

⁶⁸ Isto, fond 145, Savska banovina, Odjeljak za državnu zaštitu, 480/1933, Izvještaj Predstojništva gradske policije na Sušaku.

Prema dojadi jednog od povjerenika, odnosno dojavnika jugoslavenske žandarmerije od 16. svibnja, u Gyékényesu viđeni su Ivan Kralj, Martin Nemeč i Mijo Bzik, koji stanuju u Zákányu, kamo su došli iz Jankapuszte.⁶⁹ U to je vrijeme Mijo Bzik u Italiji te se ova dojava može odnositi samo na Nemeča i Kralja.

Imbre Bašić iz Sarajeva, Ivan Jakopović i Ivan Krušelj, emigranti iz Jankapuszte, prema dojavama doušnika jugoslavenske policije, 23. svibnja iz Nagykanizse došli su u Barcs sa zadatkom da stupe u vezu s nezadovoljnicima u Kraljevini.⁷⁰

Ustaša Josip Žarko izvršio je samoubojstvo pištoljem izvan pustare, svakako prije 15. lipnja jer se njegovo ubojstvo spominje u komunikeu poslanstva Kraljevine Jugoslavije Ligi naroda.⁷¹ Vjerojatno je tada od kapi umro i Stjepan Koprek.⁷²

Ljeto, nepoznato tijekom 1933.

Došao je na pustaru Ivan Micek „Alojz“, za kojeg se kasnije, prema svjedočenju Štefa Petrovića, među emigrantima u logoru sumnjalo da je ubačeni špijun. Pobjegao je nazad u Jugoslaviju krajem studenoga 1933.⁷³ Prema svjedočenju Vjekoslava Luburića, u to vrijeme u logoru postaje vidljivom snažna kriza koja, barem prema Luburićevu opisu, ima značajke pobune koja je umalo dovela do „rasula“. Potvrdu tome nalazimo i u pismu Ivana Perčevića, datiranom 8. listopada 1937, u kojem jednome svojem suradniku piše kako je glavni obavještajac Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije zadužen za praćenje ustaške organizacije, Vladeta Milićević, „preko svojih ljudi“ pokušao pobuniti ustaše u Jankapuszti.⁷⁴ I svjedočenje Emila Lahowskog nakon rata potvrđuje da su u Jankapuszti ustaše „bili u međusobnoj svadi“.⁷⁵ To se daje iščitati i iz svjedočenja Srećka Kremzira. Luburićeva tvrdnja, iznesena u njegovim autobiografskim člancima iz 1965, prema kojoj su začetnici te krize bili ubačeni „srbijanski agenti i komunistički konspirativci“, nije, barem u onome dijelu u kojem govori o agen-

⁶⁹ Isto, ODZ Sb, Pov. spisi 1933, kut. 124, Savski žandarski puk Pov. ob. br. 1259, Kretanje hrvatskih emigranata u Mađarskoj.

⁷⁰ Isto, Spisak emigranata – prikupljanje podataka 1933, Spisak emigranata za mesec juni, Uprava policije u Zagrebu, Zagreb, 27. lipnja 1933.

⁷¹ C-239. M. 99. 1934. VII, 21.

⁷² HR-HDA, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 378, Hapšenje članova terorističke organizacije u Koprivnici, Nastavak zapisnika od 6. aprila 1934. sastavljen kod Uprave policije u Zagrebu Petrović Stjepana. Luburić u svojim sjećanjima na Juru Francetića za vrijeme njegova boravka u Janka Puszti tvrdi da je Koprek još bio živ u vrijeme kad je Francetić došao u logor (Ustaša Maks (Vjekoslav Luburić), Nepoznata strana Janka Puste – Pobočnik Laslo, Drina, 4/7/1955, 75-93).

⁷³ Isto.

⁷⁴ Isto, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.0.53, Dosje Ivan Perčević, Prijepis pisma Ivana Perčevića Marijanu Šoli (151, 152).

⁷⁵ Isto, 013.4.3, Emil Lahowski, 4.

tima Kraljevine Jugoslavije, za odbaciti. Kao začetnike i sudionike te svojevrsne pobune u logoru Jankapuszta Luburić spominje Petra Cveka (Luburić mu krivo navodi prezime „Cvok“), Štefa Petrovića, Andriju Gredičaka (Luburić nekad krivo navodi njegovo prezime kao „Grediček“), braću Petra i Ivana Pasarića (Luburić krivo piše njihovo prezime kao „Pasariček“), Ivana Miceka i Srećka Kremzira (u članku pod imenom „Feliks“).⁷⁶ Osim Štefa Petrovića, svi spomenuti pridružili su se ustašama tijekom proljeća, ljeta i rane jeseni 1933. Od spomenutih je zasigurno barem Srećko Kremzir bio uistinu ubačeni agent, dok su Miceka i braću Pasarić ostale ustaše smatrale ubačenim doušnicima, zbog čega su i dezertirali iz logora do kraja 1933. U sklopu tih zbivanja spominje Luburić i samoubojstvo Mate Udiljaka te smrt od srčanog udara Stjepana Kopreka, kao i obračun s Gustavom Perčecom nakon „afere Pogorelec“, a također i svojevrijedi odlazak Srećka Kremzira iz logora.⁷⁷ Luburić govori i o „prvoj krvi među nama“, što bi se moralo tumačiti kao prvo, a prema svemu sudeći, i jedino ubojstvo jednog od emigranata u Jankapuszti. Ubojstvo neimenovanog emigranta spominje i Jelka Pogorelec u svojim člancima, u kojima egzekuciju pripisuje Perčecu i tim događajem ilustrira zlu narav svojega nekadašnjeg ljubavnika. Smaknuće emigranta kojeg naziva „Bosancem“ u svojim iskazima spominje i Štef Petrović te ga detaljno opisuje jer je on sâm bio jedan od ubojica uz Stjepana Kopčinovića i Srećka Kremzira. Ubijen je Herman Temeš, koji je u Mađarsku prebjegao i u Jankapusztu došao zajedno sa Srećkom Kremzirom te koji je poput njega bio ubačeni agent zapovjednika Savskog žandarmerijskog puka. Osim toga, Luburić u istome članku navodi „prve bjegunce, prvo suđenje radi izdaje, prvu sabotažu među nama, prve pokušaje ubojstva, prve izdaje vlastite braće“. Iznimno je teško kronološki precizno smjestiti ta zbivanja o kojima govori Luburić, ali spominjanje ovih imena i događaja govori nam da početak i razvoj te pobune treba smjestiti u ljeto i jesen 1933. Kriza o kojoj govori Luburić, a koju potvrđuju i druga svjedočenja, u Jankapuszti nastavit će se i dalje te će rezultirati smrtnom presudom nad Petrovićem, Gredičakom i Mihalcem, kao i njihovim dezertiranjem krajem ožujka 1934.

Srpanj 1933.

10. srpnja otišao je svojevrijedi iz logora Jankapuszta i odstupio iz ustaške organizacije Srećko Kremzir, kako to navodi u svojem iskazu.⁷⁸ Ta je tvrdnja posve netočna jer je Kremzir, s obzirom na događaje koje opisuje u svojem elaboratu

⁷⁶ Niz članaka zajedničkog naslova „Prigodom smrti Vlatka Mačeka“ objavljenih u listu *Obrana*, 23/24/25 (1965).

⁷⁷ General Drinjanin (Vjekoslav Luburić), Prigodom smrti Vlatka Mačeka. Jankopustaški „kompleks Maček“, *Obrana*, 25 (1965): 6-7.

⁷⁸ HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, Materijal o Janka Pusti, (Feliks Kaufman) Moj život u Mađarskoj do povratka u NDH.

„Moj život u Mađarskoj do povratka u NDH“, pisanom u srpnju 1945, u logoru bio barem do proljeća 1934.

20. srpnja zbio se na rijeci Dravi između Legrada i Đelekovca oružani sukob između patrole granične policije Kraljevine Jugoslavije i nepoznatih osoba za koje se pretpostavlja da su bile emigranti iz Jankapuszte.

30. srpnja eksplodirao je pakleni stroj u komesarijatu u Koprivnici.⁷⁹ U komesarijat donio ga je željeznički namještenik Slavko Žagar, koji je kao povjerenik komesara pogranične policije u Koprivnici došao u kontakt s ustašama u Jankapuszti te od njih preuzeo paket s eksplozivom koji je trebao postaviti u vlak. Ne znajući što je u paketu, predao ga je policijskim agentima u uredu komesarijata. Pri eksploziji poginuo je jedan agent, dok je jedan teže, a drugi lakše ranjen.⁸⁰ Slavko Žagar od tada više nije bio u kontaktu s ustašama, čime je komesar pogranične i željezničke policije u Koprivnici izgubio pouzdanog povjerenika za obavještajnu djelatnost prema ustašama u Mađarskoj. Taj je teroristički čin doveo do pritiska Kraljevine Jugoslavije na Mađarsku jer je obavještajna služba Jugoslavije doznala da je bombu Žagaru predao Eduard Premec (njegovo se ime u dokumentima često navodi kao Edo). Od Mađarske je zatraženo da jugoslavenskim vlastima preda Eduarda Premeca i Miju Kralja kako bi im se sudilo. Zahtjevima jugoslavenskih vlasti nije udovoljeno, već se Premecu sudilo u Kaposvaru kao mađarskom građaninu.⁸¹

Proturječni podaci o broju i smještaju ustaša za srpanj: komesar željezničke i pogranične policije u Koprivnici tvrdi 17. srpnja da na „Janka pustari“ ima oko 30 emigranata, a u Nagykanizsi njih 6 ili 7, zapovjednik Savskog žandarmerijskog puka da na pustari ima 40 do 50 emigranata, a u Nagykanizsi njih stotinjak, dočim komesar željezničke i pogranične policije u Kotoribi tvrdi da je u Jankapuszti njih 30, a u Nagykanizsi nijedan.⁸²

Željeznički i pogranični policijski komesarijat u Kotoribi 23. srpnja šalje Odjelenju za zaštitu države u Zagrebu vrlo precizne i detaljne podatke od povjerenika iz Jankapuszte.⁸³

Od povjerenika privremene žandarmerijske stanice u Kotoribi komandir žandarmerije dostavlja informacije Savskom žandarmerijskom puku da su do početka srpnja emigranti bili na pustari, odakle su krajem srpnja otišli i razišli se po okolnim pustarama dalje od granice.⁸⁴

⁷⁹ Isto, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 328, Paklena mašina u komesarijatu u Koprivnici, Koprivnica, 30. srpnja 1933.

⁸⁰ Isto, fond 1355, Grupa VIII. Emigracija, kut. 3, inv. br. 244 i 245.

⁸¹ C-239. M. 99. 1934. VII.

⁸² HR-HDA, fond 145, ODZ Sb, Pov. spisi 1933, kut. 148, Hrvatski emigranti na Janka pustari, Koreniti br. 18329/DZ-1933.

⁸³ Isto, kut. 132, Emigranti u Mađarskoj – podaci 7296/IIDZ1933.

⁸⁴ Isto, kut. 157, Savski žandarmerijski puk, Pov. ob. br. 2048, Zagreb, 29. kolovoza 1933; Željeznički i pogranični policijski komesarijat Kotoriba, Pov. br. 16/24. VIII. 1933.

Kolovoz 1933.

Vratile su se ustaše u Jankapusztu 15. i 16. kolovoza, njih oko 35 s novim uniformama koje nalikuju na uniforme mađarskih vojnika pješništva, osim što su na glavi imale „šajkače“ poput vojske Kraljevine Jugoslavije sa slovom „U“ na lijevoj strani kape.⁸⁵

Prebjegla su u Mađarsku i dospjela u Jankapusztu braća Petar i Ivan Pasarić.⁸⁶

Jesen, nepoznato tijekom 1933.

Štef Petrović u svojem iskazu spominje da je najesen otvorena nova baza ustaša u Nagykanizsi u kojoj je glavni „neki Papić iz Zemuna“. Prema fizičkom opisu, taj bi Papić trebao biti Vjekoslav Servatzy, premda Petrović sâm to ne tvrdi. Navodi i adresu baze: Magyarutca (u tekstu izjave zapisano fonetski kao Mađarutca) 23.⁸⁷ Zanimljivo je da Petrović navodi krivi naziv adrese. Srećko Kremzir u svojem iskazu nakon rata navodi ulicu Horthy utca 26. U pregovorima između kraljevina Jugoslavije i Mađarske u travnju 1934. jugoslavenska strana zna da su se ustaše iz Jankapuszta u većini premjestile u Nagykanizsu te da im je centar u Horthy utca 23.⁸⁸ To je i adresa koju u svojim sjećanjima navodi Vjekoslav Luburić. Luburić također tvrdi da su ustaše promijenile bazu promjenom vodstva, odnosno dolaskom Servatzyja na čelo ustaške organizacije u Jankapuszti.⁸⁹ Stoga se ovaj Petrovićev podatak ne smije odbaciti kao netočan. Postoji mogućnost da je Servatzy, od preuzimanja vodstva logora, boravio kao „Papić“ u Nagykanizsi, dok je većina ustaša boravila i djelovala na pustari. U proljeće 1934. i ustaše su se uglavnom prebacile u Nagykanizsu.

Rujan 1933.

8. rujna dojava da su se u Hrvatsku prebacile ustaše iz Jankapuszta, „Janoš Kožar iz Zagreba i Švarc Samo iz Podravske Slatine“, s radničkom legitimacijom, kako bi pripremale teren za atentate predviđene za 1. i 17. prosinca.⁹⁰ Informaciju je

⁸⁵ Isto.

⁸⁶ Isto, kut. 124, Spisak emigranata za mesec august 1933, Uprava policije u Zagrebu, 26. kolovoza 1933.

⁸⁷ Isto, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 378, Hapšenje članova terorističke organizacije u Koprivnici, Nastavak zapisnika od 6. aprila 1934. sastavljen kod Uprave policije u Zagrebu Petrović Stjepana.

⁸⁸ VINAVER 1976: 61.

⁸⁹ General Drinjanin (Vjekoslav Luburić), Prigodom smrti Vlatka Mačkea. Jankopustaški „kompleks Maček“, *Obrana*, 25 (1965): 6-7.

⁹⁰ HR-HDA, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 298, Emigranata sa Janka Puste, teroristička akcija, provera i mere bezbednosti, Zagreb, 13. listopada 1933.

Kraljevska banska uprava, odnosno Odjeljenje za državnu zaštitu Savske banovine dobilo od izvora kojem vjeruje jer se ta imena, za koja se provjerom ustanovilo da su pseudonimi, javljaju u popisima ustaša tijekom 1934.

Prema informacijama kojima raspolaže Sresko načelstvo u Prelogu, u Jankapuszti ima 40 emigranata; prema podacima željezničkog i pograničnog policijskog komesarijata u Kotoribi, ima ih oko 30; prema podacima komesara željezničke i pogranične policije u Koprivnici, ima ih oko 20; prema informacijama koje je od povjerenika krajem kolovoza doznao komandir žandarmerijske stanice u Donjoj Dubravi u Međimurju, u logoru je 25 ustaša.⁹¹

Jelka Pogorelec napušta Mađarsku i odlazi u Jugoslaviju.⁹²

28. rujna, prema naređenju Stjepana Kopčinovića „Siniše“, Martin Nemeć odlazi iz Jankapuszte u Italiju.⁹³

Listopad 1933.

Od 5. do 14. listopada izlaze članci Jelke Pogorelec u zagrebačkim *Novostima*.

Pridružuju se, prema iskazu Štefa Petrovića, tijekom listopada ustašama na pustari Josip Katušić „Mornar“ i emigrant kojeg Petrović naziva njegovim konspirativnim pseudonimom „Vlatko“.⁹⁴

Prema dojavi obavještajnoj službi Glavnog đeneralštaba Vojske Kraljevine Jugoslavije, Vjekoslav Servatzy zamijenio je Perčeca 7. ili 8. listopada.⁹⁵ To je u skladu s izjavom Vjekoslava Servatzyja, danoj istražiteljima OZN-e nakon rata, prema kojoj je on bio zapovjednik Jankapuszte otprilike godinu dana.⁹⁶ U jednome od svojih saslušanja Štef Petrović izjavio je kako je „neki Papić iz Zemuna“ zamijenio Perčeca nakon „afere Pogorelec“, dok je Perčec uhapšen u Segedinu.⁹⁷ Taj Papić, kojeg Petrović spominje u još jednom svojem iskazu, prema fizičkom opisu odgovara Servatzyju. U zahtjevu koji je poslanstvo Kraljevine Jugoslavije uputilo Ligi naroda u Ženevi 12. siječnja 1935, Perčević je

⁹¹ Isto, fond 145, ODZ Sb, Pov. spisi 1933, kut. 157, Izvještaj o radu naših emigranata na Janka Pusti, Koreniti br. 24261/DZ 1933.

⁹² POGORELEC 1933: 7.

⁹³ HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.2.67, Nemeć Martin, Zapisnik saslušanja Nemeć Martina UDB-i za NR Hrvatsku u Zagrebu 9. srpnja 1946, 5.

⁹⁴ Isto, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 378, Hapšenje članova terorističke organizacije u Koprivnici, Nastavak zapisnika od 6. aprila 1934. sastavljen kod Uprave policije u Zagrebu Petrović Stjepana.

⁹⁵ Vojni arhiv Srbije (dalje: VAS), popisnik (dalje: p) 17, kut. 94, fascikl (dalje: f) 9, dokument (dalje: d) 36. U dokumentu koji nije datiran stoji kao godina kada je izvršena smjena 1934, što ne može biti točno.

⁹⁶ HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, Servatzy Vjekoslav, 3.

⁹⁷ VAS, p. 17, kut. 94, f. 9, d. 7, Izjave sa saslušanja Š. Petrovića 4. travnja 1934. u Koprivnici.

izvršio smjenu zapovjedništva logora u Jankapuszti krajem listopada ili početkom studenoga.⁹⁸

Ustašama u Jankapuszti 10. ili 15. listopada došao je Pavelić s Perčevićem te je dao zadatak Stjepanu Petroviću i Andriji Gredičaku da 1. prosinca izvrše atentat na bana Savske banovine Ivu Perovića, tvrdi u svojem iskazu Štef Petrović.⁹⁹ Prema drugoj Petrovićevoj izjavi, danoj u Koprivnici 4. travnja 1934, Pavelić je došao početkom studenoga.¹⁰⁰ Ivan Perčević potvrđuje da je tada bio u logoru kako bi smijenio s čelnog mjesta Gustava Perčeca nakon objavljivanja članaka pripisanih Jelki Pogorelec. Kronološki smješta dolazak na kraj listopada ili početak studenoga.¹⁰¹ Prema Kremzirovu sjećanju, tada su u logoru uz Perčevića bili i Josip Mezger, Vlado Singer i Gustav Perčec. Nakon sastanka Perčec je otišao iz logora u koji se više nije vraćao.¹⁰² Petrovićevoj tvrdnji o dolasku Ante Pavelića u to vrijeme u logor Jankapuszta nema potvrde u nijednom drugom izvoru.

Dojava da će stanoviti Janoš Kožar, Švarc Samo i „neki ciganin“ prijeći u Hrvatsku zbog atentata koji bi se trebali izvršiti 1. (na bana Savske banovine Ivu Perovića) i 17. prosinca (datum predviđenog posjeta kralja Aleksandra Zagrebu, kad doista jest bio pokušaj atentata – atentatori Petar Oreb, Antun Podgorelec, Josip Begović).¹⁰³ Odjeljak za državnu zaštitu Savske banovine bezuspješno je pokušavao ustanoviti identitet tih osoba.¹⁰⁴ Naknadno se došlo do zaključka da se radi o pseudonimima.

Studen 1933.

Ustašama se početkom studenoga pridružio Stjepan Pižeta, jedan od sudionika uspjelog atentata na ministra jugoslavenske Vlade Mirka Neudorfera, jednog od bivših HSS-ovaca koji su za vrijeme kraljevske diktature pristali na suradnju s

⁹⁸ C. 189. M. 106. VII. 1935, League of Nations, Request of the Yugoslav Government, League of Nations, Geneva, 20. svibnja 1935, 5.

⁹⁹ HR-HDA, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 378, Hapšenje članova terorističke organizacije u Koprivnici, Nastavak zapisnika od 6. aprila 1934. sastavljen kod Uprave policije u Zagrebu Petrović Stjepana.

¹⁰⁰ VAS, p. 17, kut. 94, f. 9, d. 7, Izjave na saslušanju Štefa Petrovića u štabu 62. čete XI. pododseka Granične trupe 4. travnja 1934. u Koprivnici.

¹⁰¹ C. 189. M. 106. VII. 1935, League of Nations, Request of the Yugoslav Government, League of Nations, Geneva, 20. svibnja 1935, 5.

¹⁰² HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, Materijal o Janka Pusti, (Feliks Kaufman) Moj život u Mađarskoj do povratka u NDH.

¹⁰³ Isto, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 298, Emigranata sa Janka Puste, teroristička akcija, provera i mere bezbednosti.

¹⁰⁴ Isto, fond 145, ODZ Sb, Pov. spisi 1933, kut. 158, Emigranata sa Janka Puste teroristička akcija, provera i mere bezbednosti, Koreniti br. 24504/DZ 1933, Zagreb, 24. listopada 1933.

Vladom. Pižeta je pobjegao u Mađarsku krajem listopada.¹⁰⁵ Prema kazivanju Srećka Kremzira nakon rata, nedugo nakon njega došao je u logor i Vjekoslav Luburić. Podatak o Luburićevu dolasku u logor nakon dolaska Pižete nije vjerojatan jer je, prema izjavi Štefa Petrovića, Luburić u logor došao u proljeće 1933.

Mate Udiljak počinio je samoubojstvo prema podacima Željezničkog i pograničnog komesarijata u Kotoribi, datiranih 22. studenoga (navodi se kao „neki emigrant zvani Matija“).¹⁰⁶

Tijekom prve polovine studenoga izlazi iz tiska brošura Jelke Pogorelec.

Krajem studenoga pobjegao je iz Jankapuszte natrag u Jugoslaviju Ivan Micek „Alojz“.¹⁰⁷ Podatak se slaže s informacijom koju Ministarstvo vanjskih poslova Mađarske dostavlja poslanstvu Kraljevine Jugoslavije u Budimpešti 2. studenoga 1934, prema kojoj je Ivan Micek „nestao“ iz Mađarske krajem 1933.¹⁰⁸ Bijeg Ivana Miceka i braće Pasarić u svojem iskazu spominje i Srećko Kremzir, ali bez preciznije datacije. Premda u svojem iskazu danom policiji Štef Petrović ne datira bijeg braće Petra i Ivana Pasarića zbog toga što ih spominje u kontekstu bijega Ivana Miceka, možemo i njihovo dezertiranje kronološki smjestiti u kraj studenoga ili prosinac 1933.¹⁰⁹

Prema informacijama Predstojništva gradske policije u Sušaku, Vjekoslav Servatzy se početkom studenoga nalazi u Beču.¹¹⁰ Perčec je, prema jednoj do-javi, odveden iz Jankapuszte u umobolnicu, odnosno psihijatrijsku ustanovu u Budimpešti 19. studenoga. Iz istog izvora spominje se novi zapovjednik pod pseudonimom „Miško“, koji prema opisu odgovara Vjekoslavu Servatzyju (kojem je konspirativno ime u ustaškoj prijeratnoj organizaciji bilo „Bego“), u društvu s osobom koji se u izvještaju naziva Lajoš Lovrek, što bi mogao biti pseudonim pobočnika novog zapovjednika, Jure Francetića.¹¹¹ Francetićevo pseudonim u logoru Jankapuszta bio je Laszlo.

¹⁰⁵ Isto, fond 1355, grupa VIII. Emigranti, kut. 4, inv. br. 282, Podaci, istraga nad emigrantom Baraković Ivanom zbog terorističkih akcija, Zapisnik od 12. ožujka 1934. sastavljen kod uprave policije u Zagrebu.

¹⁰⁶ Isto, inv. br. 251.

¹⁰⁷ Isto, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 378, Hapšenje članova terorističke organizacije u Koprivnici, Nastavak zapisnika od 6. aprila 1934. sastavljen kod Uprave policije u Zagrebu Petrović Stjepana.

¹⁰⁸ League of Nations, Request by the Yugoslav Government, League of Nations, Geneva, 30. studenoga 1934, Annex 48.

¹⁰⁹ HR-HDA, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 378, Hapšenje članova terorističke organizacije u Koprivnici, Nastavak zapisnika od 6. aprila 1934. sastavljen kod Uprave policije u Zagrebu Petrović Stjepana

¹¹⁰ Isto, fond 1355, Grupa VIII. Emigracija, kut. 3, inv. br. 226, Servatzy Vjekoslav, hrvatski emigrant – podaci, Pov. br. 3115-1933, Sušak, 9. studenoga 1933.

¹¹¹ Isto, inv. br. 251.

26. studenoga Petrović i Gredičak prešli su granicu noću kod Gole i otišli u Zagreb kako bi izvršili atentat na bana Ivu Perovića.¹¹²

Prosinac 1933.

Vratili su se Gredičak i Petrović neobavljena posla – nisu izvršili atentat na bana Savske banovine Ivu Perovića 1. prosinca, premda su mu se uspjeli približiti. Pri prelasku granice 9. prosinca izmijenili su paljbu s jugoslavenskom žandarmerijskom patrolom i pri tome ranili jednoga žandara.¹¹³ Pravdali su se pred vodstvom logora – u to vrijeme bio je to Servatzy – da nisu željeli prouzrokovati civilne žrtve, bojeći se da bi pucnjava zahvatila ljude i djecu koji su se nalazili u blizini bana Perovića. Prema sjećanjima Srećka Kremzira, oni su zbog toga osuđeni na smrt.¹¹⁴ To, međutim, nije točno jer će njih dvojica biti osuđena tek u ožujku sljedeće godine. Prema izjavi Štefa Petrovića, došao je tada u logor Stjepan Pižeta „Caren“,¹¹⁵ što vjerojatno nije točno.

26. prosinca dojava da je iz Mađarske upućena nekolicina ljudi radi pokušaja atentata na kralja Aleksandra.¹¹⁶ Potvrđuje se i u dojavi od 29. prosinca da će se emigranti pokušati ubaciti u Kraljevinu Jugoslaviju.¹¹⁷

Prema informaciji mađarskog Ministarstva vanjskih poslova, Perčec je napustio Mađarsku krajem 1933.¹¹⁸

1934.

Siječanj – veljača 1934.

Prema izjavi Mije Bzika, danoj OZN-i u Zagrebu početkom lipnja 1945, Servatzy je preuzeo zapovjedništvo nad ustašama u Mađarskoj od Perčeca 1934, bez

¹¹² VAS, p. 17, k. 94, f. 9, d. 7, Izjave na saslušanju Štefa Petrovića u štabu 62. čete XI. pododseka Granične trupe 4. travnja 1934. u Koprivnici.

¹¹³ C. 239. M. 99. 1934. VII. League of Nations, Incidents which have occurred on the frontier between Hungary and Yugoslavia, Communication from the Yugoslav Government, Geneva, June 15th, 1934, 7.

¹¹⁴ HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, Materijal o Janka Pusti, (Feliks Kaufman) Moj život u Mađarskoj do povratka u NDH, 19.

¹¹⁵ Isto, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 378, Hapšenje članova terorističke organizacije u Koprivnici, Nastavak zapisnika od 6. aprila 1934. sastavljen kod Uprave policije u Zagrebu Petrović Stjepana.

¹¹⁶ Isto, fond 179, Okružni inspektorat Ogulin, Povjerljivi spisi 1933, kut. 12, Pov. II. D. Z. br. 36947-33, Zagreb, 26. prosinca 1933.

¹¹⁷ Isto, Pov. II. D. Z. br. 37359-33, Terorističke akcije suzbijanje, Zagreb, 26. prosinca 1933.

¹¹⁸ Request by the Yugoslav Government, League of Nations, Geneva, 30. studenoga 1934, Annex 48.

publižeg određenja.¹¹⁹ To je u skladu s izjavom Ivana Perčevića, danom istražiteljima UDB-e u Zagrebu 20. listopada 1945, da je Servatzy preuzeo zapovjedništvo nad Jankapusztom krajem siječnja ili početkom veljače 1934.¹²⁰

Proljeće, nepoznato tijekom 1934.

Ustaše vjerojatno u travnju napuštaju logor u Jankapuszti i premještaju se uglavnom u Nagykanizsu, sa sjedištem u Miklos Horthy utca 23.¹²¹ Čini se da je to bilo zbog glasina da će logor za obuku ustaša napasti četnici Koste Pećanca.¹²² Kasnije su se vratili nazad i držali redovite noćne straže. Nikakvog napada nije bilo.

Ožujak 1934.

Logorom se proširila vijest da će se u proljeće dignuti ustaški ustanak u Hrvatskoj. Jedni od organizatora, zaduženi za organiziranje ustanka u Podravini i Zagorju, trebali su biti Petrović i Gredičak. Njih su dvojica odbila poslušati tu zapovijed. To, kao i njihov prijašnji neuspjeh pri atentatu na bana Perovića, ali i optužbe da su se Petrović, Gredičak i Ivan Mihalec opijali i odbijali poslušnost na obuci, dovelo ih je pred ustaški sud.¹²³ Zbog toga je zapovjednik logora Vjekoslav Servatzy zatražio od ustaša u logoru da izaberu između dviju mogućih presuda neposlušnim ustašama: ili izgon ili smrt. Prema Srećku Kremziru, većina je ustaša zatražila da osuđenici budu prognani, odnosno izbačeni.¹²⁴ Presuda vodstva bila je mnogo stroža: osuđeni su na smrt 17. ožujka.¹²⁵ Zajedno s Petrovićem i Gredičakom osuđen je i Ivan Mihalec.¹²⁶ Prema praksi ustaša, presuda se nije izvršavala odmah

¹¹⁹ HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, Mijo Bzik – Zapisnik sa saslušanja Mije Bzika u kancelariji OZN-e III. za Hrvatsku, 9. lipnja 1945.

¹²⁰ Isto, 013.0.53 Dosje Ivana Perčevića, 4.

¹²¹ Stjepan Petrović na saslušanjima adresu navodi kao Magyar utca 23, Srećko Kremzir u sjećanjima nakon rata kao Horthy utca 26, a Vjekoslav Luburić u sjećanjima točno navodi adresu Horthy utca 23. Tu adresu spominju i uhapšena trojica ustaša, izvršitelja atentata, Ivan Rajić, Mijo Kralj i Zvonko Pospišil, na suđenju u Francuskoj. (VAS, p. 17, kut. 94, f. 9, d. 3, Podaci o marsejskom atentatu) Obavještajna služba Kraljevine Jugoslavije znala je točnu adresu novog sjedišta ustaške organizacije u Mađarskoj, Horthy utca 23, koju su obznanalili pri pregovorima s Mađarima ljeti 1934 (VINAVER 1976: 61).

¹²² HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, Materijal o Janka Pusti, (Feliks Kaufman) Moj život u Mađarskoj do povratka u NDH.

¹²³ Isto, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 378, Hapšenje članova terorističke organizacije u Koprivnici, Nastavak zapisnika od 6. aprila 1934. sastavljen kod Uprave policije u Zagrebu Petrović Stjepana (isto i u: VAS, p. 17, k. 94, f. 9, d. 7).

¹²⁴ Isto, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.2, Materijal o Janka Pusti, (Feliks Kaufman) Moj život u Mađarskoj do povratka u NDH, 19.

¹²⁵ VAS, p. 17, kut. 22, f. 3, d. 33, Prebacivanje oružja i eksploziva. Podatak se temelji na izjavama sa saslušanja Stjepana Petrovića.

¹²⁶ ŠADEK 2012: 54.

nakon presude, već iznenada, u povoljnom trenutku iz zasjede. Doznavši za ono što ih čeka, Petrović i Gredičak pobjegli su iz Jankapuszta i na kraju završili u rukama policije Kraljevine Jugoslavije.

13. ožujka zastupništvo Kraljevine Jugoslavije u Budimpešti upućuje službenu protestnu notu Vladi Kraljevine Mađarske, u kojoj zahtijeva zatvaranje logora za obuku u Jankapuszti i optužuje mađarsku Vladu za suradnju s ustašama.¹²⁷

25. ožujka GUS (Glavni ustaški stan) proglasio je odluku kojom Vjekoslav Srijemski (Servatzy) postaje „upravni zapovjednik“ ustaške organizacije u Mađarskoj.¹²⁸

Krajem ožujka Štef Petrović uhićen je u svojoj kući u Hlebinama.¹²⁹

U svojim iskazima danima istražiteljima nakon hapšenja u Koprivnici, Petrović uz logor u Jankapuszti navodi postojanje još triju ustaških logora, odnosno baza, i to u Nagykanizsi, kraj Mohača i kod Letenye (Letinja).¹³⁰

Prema drugom Petrovićevu iskazu, zapovjednik je ustaša u Jankapuszti „neki Papić“ (to može biti samo Vjekoslav Servatzy) koji uglavnom boravi ili u Nagykanizsi ili Budimpešti, dok su u samome logoru njegovi pobočnici Zvonko Pospišil, Stjepan Kopčinović i Jure Francetić (Petrović tvrdi da mu se ne sjeća imena, ali je po opisu očito riječ o Francetiću).¹³¹

Travanj 1934.

Andrija Gredičak izručen je vlastima Kraljevine Jugoslavije. Prema Petrovićevoj izjavi, nakon njegova odlaska u Jankapuszti ostalo je još 13 ustaša, među kojima Jure Francetić („novi pobočnik star 24 godine, jako visok, suhog lica“) i „neki kojem se ne mogu sjetiti imena“ (mogao bi to biti Vjekoslav Luburić). Neka od imena koja Petrović u brojnim iskazima jugoslavenskoj policiji i žandarmeriji navodi izmišljena su, neka stvarna, a neka pseudonimi koji su se koristili u logoru. Iskaz Štefa Petrovića policiji u Zagrebu jedini je spomen ustaše zvanog Maks u Jankapuszti iz toga vremena, uz precizan opis, starost i podrijetlo (Hercegovac), premda Petrović nigdje ne navodi pravo ime Vjekoslava Luburića.¹³²

¹²⁷ C. 239. M. 99. 1934. VII. League of Nations, Incidents which have occurred on the frontier between Hungary and Yugoslavia, Communication from the Yugoslav Government, Geneva, June 15th, 1934, 7.

¹²⁸ KRIZMAN 1986: 158.

¹²⁹ ŠADEK 2012: 54.

¹³⁰ VAS, p. 17, k. 94, f. 9, d. 7, Izjave na saslušanju Štefa Petrovića 4. travnja 1934. u Koprivnici. U zapisniku je zadnji lokalitet napisan kao „Letelj“.

¹³¹ Isto, Izjave na saslušanju Štefa Petrovića 8. travnja 1934. u Osijeku.

¹³² HR-HDA, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 378, Hapšenje članova terorističke organizacije u Koprivnici, Nastavak zapisnika od 6. aprila 1934. sastavljen kod Uprave policije u Zagrebu Petrović Stjepana.

Zbog izjava Stjepana Petrovića, koji je u potpunosti surađivao s policijom Kraljevine Jugoslavije (Policijskom upravom u Zagrebu), razbijena je ustaška organizacija u Podravini koja je djelovala u suradnji s ustaškom bazom u Jankapuszti.¹³³ Prema svjedočenju Vjekoslava Luburića, tada su, prema nalogu mađarskih vlasti, neki od suradnika ustaške organizacije otpremljeni s obiteljima iz graničnog područja dublje u unutrašnjost Mađarske. Iz Jankapuszte otišli su prema nalogu vodstva logora tada u selo Ocsi kraj Budimpešte Mato Tomas i njegova nevjenčana supruga Nada Herceg.¹³⁴

Prema popisu hrvatskih političkih emigranata koji je ravnateljstvo policije u Zagrebu predalo Ercoleu Contiju 14. travnja, u Jankapuszti, Nagykanizsi i Zákányju bio je sveukupno 21 ustaša, uz još četvoricu evidentiranih pripadnika ustaške organizacije u Mađarskoj.¹³⁵

Prema jednom dokumentu, datiranom 1. studenoga 1934, nastalom za potrebe obavještajne direkcije Glavnog đeneralštaba, pretpostavlja se da su se ustaše 17. travnja preselile u Nagykanizsu. U nastavku istoga izvještaja tvrdi se da je raseljena još u ožujku i da je to učinjeno prema naredbi Ivana Perčevića.¹³⁶

26. travnja, nakon još jedne od nota upućenih Vladi Mađarske, vlasti su Kraljevine Mađarske priznale postojanje logora za obuku ustaša u Jankapuszti.¹³⁷ Odgovorom na notu od 26. travnja postignut je dogovor između diplomatskog izaslanstva Kraljevine Jugoslavije i Mađarske o likvidaciji logora, koji je kasnije povučen.¹³⁸ Mađarska će Vlada inzistirati nakon Marsejskog atentata da se Jankapuszta kao ustaški logor tada likvidira.

Prema nekim informacijama mađarske Vlade nakon Marsejskog atentata, Perčec je napustio Mađarsku upravo tada, prema Pavelićevoj naredbi. Zamjenjuje ga Servatzy.¹³⁹

Svibanj 1934.

Andrija Artuković u svojem iskazu, danom belgijskim istražiteljima nakon hapšenja u Liegeu 17. listopada 1934, tvrdi kako se u svibnju u Budimpešti sreo s Perčecom, Emilom Lahowskim i Servatzyjem. Dogodilo se to nakon što je 25. svibnja bio uhapšen u Beču i protjeran u Budimpeštu. Ostao je u Budimpešti do rujna.¹⁴⁰

¹³³ ŠADEK 2012: 54.

¹³⁴ LUBURIĆ 1970: 2-4.

¹³⁵ HAMERLI 2017: 635.

¹³⁶ VAS, p. 17, kut. 95, f. 5, d. 2.

¹³⁷ C. 239. M. 99. 1934. VII. League of Nations, Incidents which have occurred on the frontier between Hungary and Yugoslavia, Communication from the Yugoslav Government, Geneva, June 15th, 1934, 7.

¹³⁸ VINAVER 1976: 58.

¹³⁹ HAMERLI 2017: 624-646.

¹⁴⁰ VAS, p. 17, kut. 94, f. 9, d. 3, Podaci o marsejskom atentatu.

Lipanj 1934.

Prema jednoj dojavi banskog inspektora Savske banovine, datiranoj 1. lipnja, na „Ilek pusti“, vlasništvu veleposjednika Mirka Inkeyja iz Rasinje, nalazi se oko 30 ustaša koje su onamo došle iz Jankapuszta i koje redovito posjećuje Gustav Perčec.¹⁴¹

15. lipnja obavještajna služba Kraljevine Jugoslavije raspolaže informacijom o sastanku u Budimpešti, na kojem su bili prisutni Artuković i Perčec, radi pripreme atentata na kralja.¹⁴²

Ivan Perčević tvrdi u svojem iskazu od 20. listopada 1945. da je Jankapuszta „ukinuta“ kao centar ustaške organizacije u Mađarskoj u lipnju 1934.¹⁴³

Ministarstvo unutrašnjih poslova „preko više pouzdanih povjerenika“ doznaje da je 26. lipnja prebačena jedna trojka ustaša iz Mađarske prema Varaždinu, druga trojka 28. lipnja preko Mure, s namjerom da izvedu atentate na kralja Aleksandra prigodom njegova posjeta.¹⁴⁴ Obavijest je u vezi s dojavom od 14. lipnja da su Ivan Herenčić i Stjepan Vrbanić prešli 13. lipnja iz Austrije u Mađarsku s namjerom da izvedu atentat na kralja na proslavi Sokolskog sleta u Zagrebu ili Sarajevu. Njima je kao ispomoć iz Mađarske krenula jedna trojka koja se krije u Međimurju pod mađarskim imenima i ispravama.¹⁴⁵

Srpanj 1934.

Novi dogovor ustanovljen je 21. srpnja u Beogradu između Kraljevine Jugoslavije i Kraljevine Mađarske, zvan Dopunski protokol (uz Protokol od 1. listopada 1929), kojim se, između ostalog, dogovara konačno likvidiranje ustaškog logora i baze u Jankapuszti.¹⁴⁶

Kolovoz 1934.

Ustaše iz Jankapuszta otpremljene su dublje u unutrašnjost, navodi se u jednom izvještaju; dio njih u Bagotapusztu (u izvještaju krivo piše „Bagola pusta“), 2 km udaljenu od Nagykanizse.¹⁴⁷ Već početkom kolovoza u Jankapuszti borave tek

¹⁴¹ HR-HDA, fond 1354, Grupa VII, Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 423, Pov. II. D. Z. br. 9719/34.

¹⁴² VAS, p. 17, kut. 94, f. 9, d. 7.

¹⁴³ HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.0.53, Dosje Ivana Perčevića, 3.

¹⁴⁴ Isto, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 339, Akcija emigranata iz Mađarske, 10. srpnja 1934. Jedan je od izvora za tu informaciju povjerenik iz Beča. (Isto, inv. br. 348, Pov. II. D. Z. br. 27607/34)

¹⁴⁵ VAS, p. 17, kut. 22, f. 3, d. 33, Prebacivanje oružja i eksploziva.

¹⁴⁶ VINAVER 1976: 61.

¹⁴⁷ HR-HDA, fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 423, Obavještajni podaci iz Mađarske, provera, Pov. br. 1346-1934, Koprivnica, 20. kolovoza 1934.

dvojica ili trojica emigranata.¹⁴⁸ Od početka kolovoza, zaključuje jugoslavenska obavještajna služba, prestaje postojati Jankapuszta kao ustaška baza i logor za obuku. Mijo Kralj je, prema informacijama mađarske Vlade, u Gyékénesu, dok u čitavoj Mađarskoj u to vrijeme ima 23 člana ustaške organizacije.¹⁴⁹

Rujan 1934.

Prema informacijama komesara pogranične policije u Ferdinandovcu, Dušana Babića, od 19. rujna, emigranti iz Jankapuszta raspoređeni su po „klijetima i selima Zakanj, Ertiloš, St. Mihali, Letenje, Bayala“. Na samoj pustari je početkom rujna, prema Babiću, bilo 8 do 10 ustaša, dok su u vrijeme u kojem piše izvještaj (19. rujna) preostala svega trojica ili četvorica „koji obrađuju zemlju“.¹⁵⁰

25. rujna ustaše u Nagykanizsi dobivaju naredbu da se podijele na tri skupine i izvlače kocku koja će skupina izvršiti atentat na kralja Aleksandra. U svakoj bila su po trojica ustaša. Prisutni su, uz ostale, Perčević i Servatzy. Izvukli su kocku Zvonko Pospišil, Ivan Rajić i Mijo Kralj. Istoga dana u Nagykanizsu dolazi Mijo Bzik s lažnim putovnicama i željezničkim kartama za atentatore. Naređuje trojici atentatora da odu u Zürich, gdje su ih čekali Vlada Šofer (Veličko Georgijev Kerin) i Eugen Dido Kvaternik. Odatle su otišli u Pariz.¹⁵¹ U svojem iskazu nakon rata Vjekoslav Servatzy prikazuje izbor atentatora u nešto drugačijoj verziji od one koja se čula na suđenju Kralju, Pospišilu i Rajiću. On tvrdi da je izabrao atentatore među desetoricom „najvjernijih ustaškom pokretu“. Tražio je dobrovoljce i svi su ustali. Osobno je zatim izabrao trojicu.¹⁵²

Listopad 1934.

Do 9. listopada na pustari bila je svega nekolicina emigranata koji su se bavili gospodarenjem.¹⁵³ Odmah nakon Marsejskog atentata dio emigranata ustaša prisutnih u Mađarskoj prebačen je u Italiju, dok je dio poslan u Zalaegerszeg, a ostatak raspršen po selima u okolini Nagykanizse kao seljačke sluge na imanjima bogatijih seljaka, tvrdi se u izvještaju komesarijatu pogranične policije u

¹⁴⁸ Isto, fond 1355, Grupa VIII. Emigracija, kut. 4, inv. br. 277, Sresko načelstvo u Koprivnici, 29. listopada 1934.

¹⁴⁹ VINAVER 1976: 62.

¹⁵⁰ HR-HDA, fond 1355, Grupa VIII. Emigracija, kut. 4, inv. br. 277, Emigranata bandita, delovanje u inostranstvu, Komesarijat pogranične policije u Ferdinandovcu, 28. listopada 1934. V. i u: Isto, fond 1354, Grupa VII, Pov. br. 954/1934, Obaveštajni podaci iz Mađarske – provera.

¹⁵¹ VAS, p. 17, kut. 94, f. 9, d. 3, Podaci o marseljskom atentatu.

¹⁵² HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, Servatzy Vjekoslav, 4.

¹⁵³ Isto, fond 1355, Grupa VIII. Emigracija, kut. 4, inv. br. 277, Sresko načelstvo u Prelogu, 29. listopada 1934.

Ferdinandovcu.¹⁵⁴ Prema obavijesti od 18. listopada, u Jankapuszti nema više nikoga.¹⁵⁵

13. listopada, prema izvještaju mađarske policije, Vjekoslav Servatzy napustio je svoj stan u Budimpešti. Njegovo je lažno ime navedeno kao „Janos Szendrey“.¹⁵⁶

Prema podacima dostavljenima obavještajnoj direkciji Glavnog đeneralštaba, polovinom listopada mađarske su vlasti odvele Servatzyja i Perčeca te ih zajedno s ostalim ustašama-emigrantima internirale dalje od granice s Jugoslavijom. Spominje se i da su emigranti iz Jankapuszta raseljeni na majure, odnosno pustare Bazapuszta, Annamajor („Ana majur“) i Szurdapuszta u okolici Nagykanizse (točnije, Letenyja), kojima se u jedom drugom izvještaju dodaje i „Kerić Pusta“.¹⁵⁷

22. listopada jugoslavensko Kraljevsko poslanstvo u Budimpešti šalje notu kojom od mađarske Vlade traži da pronađe i uhapsi Vjekoslava Servatzyja, a ponavlja je 25. listopada, tvrdeći da je Servatzy do prije nekoliko dana boravio na nepoznatoj adresi u Budimpešti.¹⁵⁸

24. listopada Gustav Perčec sa suprugom i „ađutantom“ te s Vjekoslavom Servatzyjem i skupinom ustaša otpremljen je u Italiju. Prema istom izvoru, Perčec, supruga i neimenovani ađutant bit će ubijeni u Italiji u veljači 1935. prema nalogu Ante Pavelića.¹⁵⁹

Servatzy ne precizira datum, tek govori u svojem poslijeratnom iskazu da je nakon Marsejskog atentata proganjan od Kraljevine Jugoslavije, odnosno da je zbog pritiska Jugoslavije na Mađarsku bio prisiljen napustiti Mađarsku. Mađari su njega, Juru Francetića, Stjepana Pižetu, Josipa Katušića, Emila Lahowskog i Tomu Posezija „otpremili u Italiju“.¹⁶⁰

Studeni 1934.

2. studenoga mađarsko Ministarstvo vanjskih poslova obavještava veleposlanstvo Kraljevine Jugoslavije u Budimpešti da se 17 osoba pripadnika raspuštene „hrvatske separatističke organizacije“, koja je djelovala u Jankapuszti, nalazi pod policijskim nadzorom u različitim mjestima u Mađarskoj. Nijedan od njih nije

¹⁵⁴ Isto, Emigranata bandita, delovanje u inostranstvu, Komesarijat pogranične policije u Ferdinandovcu, 28. listopada 1934.

¹⁵⁵ VAS, p. 17, kut. 94, f. 9, d. 7, Str. pov. 1099 od 18-X-34.

¹⁵⁶ C. 518. M. 234. 1934. VII, Request by the Yugoslav government under Article 11, Paragraph 2, of the Covenant, Geneva, 30. studenoga 1934, Annex 37, 57.

¹⁵⁷ VAS, p. 17, kut. 95, f. 5, d. 2, Izvještaji iz Mađarske za 1934. godinu.

¹⁵⁸ Request by the Yugoslav Government, League of Nations, Geneva, 30. studenoga 1934, Annex 38 i 39.

¹⁵⁹ KRIZMAN 1986: 167.

¹⁶⁰ HR-HDA, fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.4.3, Servatzy Vjekoslav, 4.

optužen za terorizam. Oni koje veleposlanstvo, odnosno jugoslavenska Vlada traži (Stevo Duić, Ibri Bašić, Andrija Artuković i Gustav Perčec) nisu u Mađarskoj.¹⁶¹

Prema izvještajima obavještajne direkcije Glavnog đeneralštaba Vojske Kraljevine Jugoslavije, krajem studenoga započelo je prebacivanje ustaša u Italiju.¹⁶²

Umjesto zaključka: o ustaškom logoru Jankapuszta

Jankapuszta je od objavljivanja senzacionalističkih članaka u *Novostima*, koji se pripisuju Jelki Pogorelec, početkom listopada 1933, a zatim pogotovo od rasvjetljavanja organizacije atentata na kralja Aleksandra Karađorđevića godinu dana poslije, kada je jugoslavenska javnost saznala da su barem trojica od četvorice atentatora došla iz logora za obuku ustaša u Jankapuszti, postala simbolom terorizma predratne ustaške organizacije.¹⁶³ Zbog istoga je razloga Jankapuszta postala poznata i izvan granica Jugoslavije i Mađarske te se ime toga logora često nalazilo kako u stranom tisku tako i u dokumentima Lige naroda u Ženevi. Ime se Jankapuszta kao simbola koristilo i kasnije u političkoj propagandi u Kraljevini Jugoslaviji, najvidljivije u paroli režimske stranke na izborima za skupštinu u svibnju 1935, koja je glasila „Glas za Mačeka je glas za Janka Pustu“. Kasnije je, za vrijeme NDH, i ustaška propaganda iskoristila u određenoj mjeri simboliku toga logora, doduše, u mnogo manjoj mjeri i s oprezom jer stvaranje i organiziranje toga logora nije bilo djelo Ante Pavelića, već njegova nekadašnjeg najbližeg suradnika Gustava Perčeca, što se nije uklapalo u nastojanje stvaranja kulta ličnosti ustaškog Poglavnika u NDH.

Takvu je simboliku učvrstila i činjenica da je jedan od najznačajnijih pripadnika ustaškog režima i vjerojatno najozloglašena osoba u NDH, Vjekoslav Luburić, poznat po svojem konspirativnome imenu Maks, ustaškoj organizaciji pristupio upravo u logoru za obuku ustaša u Jankapuszti, gdje je boravio od svojega dolaska u proljeće 1933. do raspuštanja logora. Karakterna Luburićeva sklonost da preuveličava vlastito značenje navela ga je da u svojim autobiografskim člancima iz 60-ih preuveliča i značenje Jankapuszta u povijesti ustaške organizacije. Dodatan razlog tome bila je i činjenica da Luburić nikad nije bio ni u jednom drugom ustaškom vojnom logoru ili bazi u Italiji, za razliku od druge dvojice u

¹⁶¹ Request by the Yugoslav Government, League of Nations, Geneva, 30. studenoga 1934, Annex 46.

¹⁶² VAS, p. 17, kut. 95, f. 5, d. 2, Izvještaji iz Mađarske za 1934. godinu.

¹⁶³ U prvi mah tvrdilo se da je i ubojica kralja Aleksandra, pripadnik VMRO-a Veličko Georgijev Kerin, bio jedan od instruktora ustaša u Janka Puszti. Premda Kerin nikad nije bio u logoru za obuku u Janka Puszti, ovaj se podatak i danas može naći u nekim od članaka koji govore o Marsejskom atentatu koji se temelje prvenstveno na feljtonu M. Marića „Tajna ubistva kralja Aleksandra“, koji je u nastavcima izlazio u *Večernjim novostima* od 16. do 18. ožujka 1972.

NDH istaknutih ustaša, čiji se početak karijere može vezati uz Jankapuszta, Juru Francetića i Vjekoslava Servatzyja. Počeci Luburićeva političkog djelovanja kao ustaše isključivo su vezani uz Jankapuszta, zbog čega je on nakon rata nastavio izgrađivati mit o Jankapuszti, nastavljavajući se na spomenutu simboliku koju je taj logor za obuku ustaša zadobio polovinom 30-ih.

Zbog svega spomenutoga Jankapuszti je pripisana važnost, čak i u ozbiljnim historiografskim radovima, koju taj logor i baza ustaške organizacije ustvari nije imao. Primjer koji to najbolje ilustrira jest tvrdnja Fikrete Jelić-Butić da je Jankapuszta postala nakon dolaska emigranata iz Hrvatske „vojni logor“ i „glavni ustaški centar za obučavanje diverzantskih grupa i atentatora.“¹⁶⁴ U nastavku teksta nastojat ću objasniti zbog čega takvu ocjenu logora Jankapuszta treba odbaciti.

Premda su prvi članovi ustaške organizacije u Jankapuszta počeli dolaziti početkom jeseni 1931, pustara je kao baza za vezu ustaške organizacije u Mađarskoj te simpatizera i pripadnika ustaške organizacije u sjevernoj Hrvatskoj, ponajviše u Podravini, doista započela s funkcioniranjem tek polovinom ljeta 1932, kad je onamo iz Italije došao Zvonko Pospišil. Namjera da se upravo na toj pustari stvori jedan od važnijih centara ustaške organizacije bez sumnje je postojala, ali su organizacijski problemi, brojne nedoumice i svađe među ljudstvom sprečavale ostvarenje te zamisli. Do ljeta 1932. logor je ustvari služio tek kao utočište političkih emigranata iz Hrvatske koji su se odande upućivali u ostale centre u kojima je djelovala ustaška organizacija. Dolaskom Zvonka Pospišila logor u Jankapuszti još uvijek nije i logor za vojničku obuku ustaša. Konsolidacija zapovjedne strukture u logoru dolaskom Pospišila rezultirala je na početku tek ubacivanjem propagandnoga materijala u Podravinu i stvaranjem mreže suradnika ustaške organizacije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, većina kojih je dotad djelovala zasebno i na temelju osobne inicijative. Prvi je korak u pretvaranju Jankapuszte u logor u kojem su se emigranti učili osnovnim vojničkim vještinama i pripremali za gerilski rat učinjen u Rimu u studenome 1932, na sastanku Mussolinija i Gömbösa. Tim je dogovorom otvoren put ustroju Jankapuszte, dotad poljoprivrednog dobra u kojem su bili smješteni emigranti iz Hrvatske i koji je služio kao baza za unos propagandnog materijala u domovinu, u logor za vojničku obuku.

Jedan od problema s kojim se ustaška organizacija suočavala pri organiziranju logora za vojničku obuku u Jankapuszti bio je i nedostatak ljudstva. Krajem 1932. u Jankapuszti su se nalaza svega petorica emigranata. Njima će se u prvim mjesecima 1933. priključiti još šestorica pripadnika ustaške organizacije, zavrbovanih među ekonomskim emigrantima u Brazilu, te petorica emigranata iz Hrvatske, od kojih će jedan (Mijo Bzik) uskoro napustiti Jankapuszta. U ožujku, kada započinju vojne vježbe u logoru, uz instruktore Emila Lahowskog i Pospišila, u Jankapuszti nalazi se tek petnaest emigranata, što smislenost vojne buke

¹⁶⁴ JELIĆ-BUTIĆ 1969: 64.

dovodi u pitanje. No, upravo tada, od proljeća 1933, počinje značajniji priljev emigranata iz Hrvatske u Mađarsku, koji zatim dospijevaju u Jankapusztu. Broj budućih vojnika-ustaša raste, ali omasovljenjem ustaške organizacije u Mađarskoj nastaju novi problemi. To je omasovljenje, naime, koincidiralo, a vjerojatno i bilo dijelom uzrokovano obavještajnom ofenzivom policijskih i obavještajnih službi Kraljevine Jugoslavije protiv ustaške organizacije u Mađarskoj. Prema dostupnim arhivskim izvorima, znamo da su bez sumnje dvojica emigranata u Jankapusztu došla kao agenti jugoslavenske žandarmerije, ali oni zasigurno nisu bili i jedini ubačeni agenti obavještajnih službi Kraljevine Jugoslavije. Znamo također da se za nekolicinu emigranata – preciznije, njih četvoricu – sumnjalo da su ubačeni špijuni, zbog čega su i oni dezertirali iz Jankapuszte. Likvidacija jednog od onih za koje se – u ovome slučaju s pravom – sumnjalo da je ubačeni agent, emigranta Hermana Temeša, zatim dva samoubojstva emigranata, smrt od infarkta jednog od ustaša, odbijanje poslušnosti i nedisciplinacija među emigrantima, o kojima govori nekolicina svjedoka, a zasigurno i političke tenzije o kojima u svojim člancima svjedoči Vjekoslav Luburić, sramotna afera s izdajom ljubavnice jednog od vođa ustaške emigracije i, barem formalno, prvog čovjeka ustaša u Mađarskoj, Gustava Perčeca, dezertiranja emigranata pod sumnjom da su ubačeni agenti, neuspjeli atentat na bana Savske banovine i zatim smrtna presuda trojici ustaša zbog nediscipline – zbivanja su koja su obilježila život u logoru od proljeća 1933. do proljeća 1934. i koja su priječila pretvaranje Jankapuszte u jedan doista ozbiljan logor za vojničku obuku budućih vođa gerilaca.

Zasjedanje ustaškog suda i donošenje smrtno presude ustašama Štefu Petroviću, Andriji Gredičaku i Ivanu Mihalecu u ožujku 1934. treba se promatrati kao zadnji čin uvođenja reda i discipline u logoru te nametanje autoriteta novog vodstva. No, ni nakon tog događaja Jankapuszta nije funkcionirala kao logor za obuku. Dezertiranje Gredičaka i Petrovića te njihovo naknadno uhićenje i odavanje čitave mreže suradnika ustaške organizacije u Podravini, kao i pritisak Ministarstva Kraljevine Jugoslavije na Kraljevinu Mađarsku doveli su do raspuštanja logora na pustari i premještanja baze u Nagykanizsu, kamo se preselio i veći dio emigranata-ustaša. To je preseljenje, odnosno raspuštanje logora izvršeno, prema onome što nam govore izvori, u etapama od travnja do srpnja 1934. U vrijeme kad je izvršen atentat na kralja Aleksandra, na pustari bila je svega nekolicina emigranata koji su ondje obavljali tek poslove uobičajene za jedan poljoprivredni majur. Sve nam to govori da Jankapuszta nikad uistinu nije funkcionirala kao logor za obuku budućih gerilaca, odnosno zapovjednika gerilskih postrojbi u jednom budućem ustanku koji je ustaška organizacija namjeravala podignuti protiv Kraljevine Jugoslavije. Činjenica da je od čitave skupine ustaša iz logora, uz Servatzyja i Francetića, nakon raspuštanja organizacije u Mađarskoj, u Italiju otišla tek četvorica emigranata, govori nam da je i vodstvo ustaške organizacije shvaćalo kako je projekt stvaranja gerilaca u logoru Jankapuszta bio neuspješan.

Bibliografija

Izvori

Hrvatski državni arhiv (HR-HDA)

fond 145, Odjeljak upravnog Odjeljenja za državnu zaštitu za Savsku banovinu (dalje: ODZ Sb), Povjerljivi spisi 1932, kut. 48.

fond 145, ODZ Sb, Povjerljivi spisi 1933, kut. 105, 106, 118, 124, 126, 127, 131, 132, 135, 139, 144, 148, 157, 158.

fond 145, Savska banovina, Odjeljak za državnu zaštitu, 480/1933.

fond 179, Okružni inspektorat Ogulin, Povjerljivi spisi 1933, kut. 12.

fond 180, Okružni inspektorat Osijek, Povjerljivi spisi 1933, kut. 8.

fond 1354, Grupa VII. Atentatori, teroristi, režimske i reakcionarne organizacije, inv. br. 298, 328, 339, 378, 423.

fond 1355, Grupa VIII. Emigracija, kut. 2, inv. br. 159, 167, 244, 245.

fond 1355, Grupa VIII. Emigracija, kut. 3, inv. br. 226.

fond 1355, grupa VIII. Emigranti, kut. 4, inv. br. 282, 251, 277.

fond 1561, SDS RSUP SRH, 013.0.53, 013.10, 013.2, 013.2.67, 013.4.3.

Vojni arhiv Srbije (VAS), popisnik 17, kut. 94 i 95.

Literatura

HAMERLI, Petra. 2017. Croatian Political Refugees Living in Emigration in the Interwar Period: The Case of the Croatian Political Refugees in Hungary. *Hungarian Historical Review* 6/3: 624-646.

JAREB, Mario. 2006. *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*. Zagreb: Školska knjiga.

JELIĆ-BUTIĆ, Fikreta. 1969. Prilog proučavanju djelatnosti ustaša do 1941. *Časopis za suvremenu povijest* 1/2: 55-90.

KRIZMAN, Bogdan. 1968. *Ante Pavelić i ustaše*. 3. izd. Zagreb: Globus.

LUBURIĆ, Vjekoslav. 1970. „Klin se klinom izbija“ bila je naša parola. *Obrana*, br. 127-128, travanj 1970, 2-4.

POGORELEC, Jelka. 1933. *Tajne emigrantskih zločinaca. Ispovijest Jelke Pogorelec*, Zagreb.

ŠADEK, Vladimir. 2012. Logor Janka-puszta i razvoj ustaške organizacije u Podravini. *Podravina* 11/21: 47-56.

VINAVER, Vuk. 1976. *Jugoslavija i Mađarska 1933-1941*. Beograd.

Chronological Survey of the Ustasha Terrorist Organization's Training Camp Jankapuszta

In this article a chronological survey of the famous training camp of Ustasha pre-war terrorist organization based in Hungary, called Jankapuszta, is presented. The camp was active from autumn of 1931 till summer of 1934. The survey is based primarily on the archival data kept in Croatian archives, consisting mainly of the reports from the Yugoslav intelligence agencies, namely the gendarmerie, police and counter-espionage representatives. Those reports, although very often exaggerated and incorrect, shed a light on life, training and activities of the Croatian political refugees that joined the ranks of Ustasha terrorist organization inside the camp Jankapuszta. They also show that the importance of that particular training camp for the Ustasha terrorists, the most famous one of many that existed before the Second World war, was overrated due mainly to the propaganda reasons. In reality, military training in the camp – the main reason of its existence in the first place – has never been established in the manner that the leadership of Ustasha organization wanted it to be. The terrorist and propaganda activities from the camp Jankapuszta were of very limited scope and, in most cases, can be considered as failures. The frequent fluctuation, unrest and unreliability of the manpower inside the camp contributed to the gradual demise of the camp already in the early summer of 1934.

Keywords: Ustasha terrorist organization, training camp Jankapuszta, Kingdom of Yugoslavia, Hungary

Ključne riječi: ustaše, Jankapuszta, Kraljevina Jugoslavija, Mađarska

Višeslav Aralica
Grižanska 19
HR-10040 Zagreb
viseslav.aralica@zg.ht.hr

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

53

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 FF press

ZAGREB 2021.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 53, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*